

Kırâat İlmine Olan Teveccühün Azalması Üzerine Hocazâde Ahmed Hilmi'nin *Cerîde-i Sûfiyye*'de Kaleme Aldığı 'Ravzatü'l-Kurrâ' İsimli Makalelerinin Neşri

Yaşar Akaslan | 0000-0003-0715-9295 | yasar.akaslan@omu.edu.tr

Doç. Dr. | Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmî Anabilim Dalı | Samsun, Türkiye

ROR : 028k5qw24

Öz

Gerek Allah Rasûlü'nün sağlığında gerekse ahirete irtihali sonrasında Kur'ân-ı Kerim'in muhafazası adına birçok tedbir alınmış, bu doğrultuda kırâat ilmi bir disiplin olarak teşekkül etmiştir. Kırâat ilminin tahsili çerçevesinde özellikle Osmanlı müderrisleri ve yöneticileri büyük hizmetlerde bulunmuşlardır. İlmî ve âlimî önemseyen Osmanlı sultanları, ulemânın tekliflerini dikkate alarak ilm-i kırâat tedrisi yapılan çeşitli kurumlar tesis etmişler, sahanın uzmanları da bu ilmin meselelerine dair sayısız eser kaleme almışlardır. Bu çerçevede kırâat ilmi en parlak dönemlerinden birisini Osmanlı coğrafyasında yaşamıştır. Sahada yetişen mütehasis âlimler, kaleme alınan pek çok mufassal ve muhtasar eser, kırâat tedris birikiminin bir neticesi olarak tesis edilen ekoller kırâat tarihinin konuları arasına girmekle kalmamış, İslâm ilim tarihinin önemli bir bölümünü oluşturmuştur. Zirvenin ardından yaşanan gerileme süreci her alanda olduğu gibi İslâmî ilimler sahasında da kendini göstermiştir. Osmanlı'nın son dönemlerine gelindiğinde kırâat ilmi tahsiline gereken önem verilmemiş, bu sahadaki uzman isimlerin sayısı gittikçe azalmış, hâl böyle olunca kırâat ilminin gelecek nesillere aktarılması hususunda endişeler yaşanmıştır. Meselenin ehemmiyetine vâkif olanlar gidışatın vahâmetini gördüklerinden kitap, dergi, gazete gibi çeşitli platformlarda konuyu gündeme getirmişlerdir. Özellikle dergi ve gazetelerin önemli fonksiyon icra ettiği dönemlerde meseleyi gündem yapan isimlerden biri de mutasavvıf ve tarihçi kimlikleriyle maruf olan biyografi yazarı Hocazâde Ahmed Hilmi'dir. O, yazar kadrosunda yer aldığı ve dönemin önemli dergilerinden kabul edilen *Cerîde-i Sûfiyye*'de, kırâat ilminin ihyası adına "Ravzatü'l-Kurrâ" isimli yazı dizisini kaleme almıştır. Bu çalışmada, Hocazâde Ahmed Hilmi'nin *Cerîde-i Sûfiyye*'de telif ettiği yedi makaleden müteşekkil olan "Ravzatü'l-Kurrâ" makalelerinin transkripsiyonlu hâli neşredilecektir. Branşı olmamasına rağmen farz-ı kifâye kabul edilen kırâat ilmi üzerine Hocazâde Ahmed Hilmi'nin eğilmesi, hissettiği sorumluluk bilinciyle hareket ettiğini düşündürmektedir. Yer yer bilgi hataları barındıran söz konusu yazılar elinizdeki çalışmada gerektiğinde tashih edilip aslında olduğu şekliyle aynen aktarılmayacaktır. Telif edildiği yıllarda oldukça yankı bulan mezkûr yazı dizisinin, ilm-i kırâat gibi bir disiplinin yeniden ihyası adına sunduğu teklifler dönemin yetkili mercilerince makul görülmüş ve karşılık bulmuştur. Bu itibarla Hocazâde Ahmed Hilmi'nin "Ravzatü'l-Kurrâ" makalelerinin neşri oldukça önem arz etmektedir. Ayrıca tarihi bir vesika mahiyetindeki mezkûr yazılar kırâat ilmine bakışı gösterdiği gibi son dönem Osmanlı

ilmiyesinin durumunu da gözler önüne sermektedir. “Ravzatü'l-Kurrâ” makaleleri esasen bir muhtasar kırâat tarihi çalışması görünümündedir. Nitekim yazarın bu minvalde ihtiyaca binaen kitaplaştırdığı ve aynı isimle -basit şekilde olsa da- yayımladığı yazılar, erbâbı tarafından döneminde ilgi görmüştür. Bu durum, günümüz ilm-i kırâat faaliyetleri etrafında, sahip olduğumuz zengin ilmî mirasımızın yeniden gözden geçirilmesine imkân sağlayacaktır. Elinizdeki çalışma, müellifin tarihçi ve biyografi yazarı gözüyle kaleme aldığı ve birbirinin mütemmimi olan yazı dizisini gün yüzüne çıkarma maksadını taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler

Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi, Hocazâde Ahmed Hilmi, Cerîde-i Sûfiyye, Ravzatü'l-Kurrâ.

Atıf Bilgisi

Akaslan, Yaşar. “Kırâat İlmine Olan Teveccühün Azalması Üzerine Hocazâde Ahmed Hilmi'nin Cerîde-i Sûfiyye'de Kaleme Aldığı 'Ravzatü'l-Kurrâ' İsimli Makalelerinin Neşri”. *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (Haziran 2024), 25-54. <https://doi.org/10.32955/neu.ilaf.2024.10.1.02>

Geliş Tarihi	05.02.2024
Kabul Tarihi	16.05.2024
Yayın Tarihi	30.06.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

The Publication of the ‘Rawza al-Qurra’ Articles Written by Hojazade Ahmed Hilmi in *Ceride Sufiyye* on the Decrease of the Demand for the Science of Qiraah

Yaşar Akaslan | 0000-0003-0715-9295 | yasar.akaslan@omu.edu.tr

Associate Professor | Ondokuz Mayıs University, Faculty of Divinity, Qur’an Recitation and Qiraah Science | Samsun, Türkiye

ROR : 028k5qw24

Abstract

Many measures were taken to protect the Qur’an both during the life of the Hz. Prophet and after her death. In this context, the science of qiraah was formed as a discipline. Great services have been rendered within the framework of the education of the science of qiraah. Especially, Ottoman professors and administrators made great efforts. Ottoman sultans, who cared about science and scientists, cared about the proposals of scientists. In this context, they established various institutions that teach the science of qiraah. The experts of the branch have also written numerous works on the subjects of the science of qiraah. When it comes to the last periods of the Ottoman Empire, there has been a neglect in every branch. From this situation, the science of qiraah has also taken its share. Necessary importance was not given to the teaching of qiraah and the number of experts in this field gradually decreased. As such, there were concerns about the transfer of the science of qiraah to future generations. Those who know the importance of the issue have brought the issue to the agenda in various platforms such as books, magazines and newspapers because they saw the difficulty of the course. One of the names who brought the subject to the agenda is Hojazade Akhmed Hilmi, who is known for his sufi and historian identities. In *Ceride Sufiyye*, where he was a writer, he wrote a series of articles called “Rawza al-Qurra” about what can be done to reduce the demand for the science of qiraah and to keep it alive. The series of articles written by Hojazade Akhmed Hilmi, one of the leading biographers of his time, on the science of qiraah in *Ceride-i Sufiyye*, consists of seven articles. In the aforementioned articles, the basic subjects of the science of qiraah, such as tawatur, sab’a and ashere qiraah, biographies of the imams of qiraah, and rasm al-mushaf were discussed. In this respect, it is a summary of the history of the Qur’an. Hojazade Akhmed Hilmi states that both the Ottoman sultans and the scientists attached great importance to the field of qiraah. However, he sadly observes that the demand for this science has been decreasing day by day lately. He states that Muslims will be sinful because of this situation, in other words, due to the science of qiraah, which is fard kifaye. Hojazade makes some suggestions to the authorities in order to eliminate this

situation, which is the main reason for writing the series of articles.

Keywords

Qur’an Recitation and Qiraah Science, Hojazade Akhmed Hilmi, Ceride Sufiyye, Rawza al-Qurra.

Citation

Akaslan, Yaşar. “The Publication of the ‘Rawza al-Qurra’ Articles Written by Hojazade Ahmed Hilmi in Ceride Sufiyye on the Decrease of the Demand for the Science of Qiraah”. *The Journal of Near East University Faculty of Theology* 10/1 (June 2024), 25-54. <https://doi.org/10.32955/neu.ilaf.2024.10.1.02>

Date of Submission	05.02.2024
Date of Acceptance	16.05.2024
Date of Publication	30.06.2024
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Author Contribution Levels	In articles with more than one author, the responsible author should be indicated. In addition, each author's contribution to the article should be written in this section. It should be stated which author is involved in which stage of the article. In single-author studies, this section is not required to be completed.
Conflicts of Interest	The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Giriş

Öteden beri Müslümanlar tarafından kırâat ilmine oldukça önem verilmiş, özellikle Osmanlı coğrafyasında büyük teveccühe mazhar olan bu ilmin tedrisi konusunda hatırı sayılır hizmetlerde bulunulmuştur. Tarihî sürecinde Kur’ân kırâatlerinin muhafazası adına birtakım tedbirler alındığını, çeşitli kurumlar tesis edildiğini, zengin bir literatür teşekkül ettiğini görmekteyiz. Bu sahaya takdir edilesi hizmetlerde bulunan Osmanlı’nın son dönemlerinde, her alanda olduğu gibi kırâat ilminin ihmali de dikkatlerden kaçmamaktadır. İlgilenenlerin geçim sıkıntısı yaşayacaklarına dair endişeleri ve öğrencilerin getirisi olan başka alanlara merak salıp yönelmeleri kırâat ilminin tahsiline önem verilmemesinin belli başlı sebeplerindendir.¹ Bu süreçte siyasi, ekonomik, kültürel alanlar başta olmak üzere birçok mevzide mücadele eden Osmanlı’nın muhtelif sahalarda uzmanlaşmış ehl-i kalemi, dönemin süreli yayınlarında halkı bilinçlendirmek üzere farklı mevzularda yazılar kaleme almışlardır.

Sanayi Devrimi ile birlikte bir propaganda vasıtası kabul edilen gazete ve dergiler, oldukça zor günler geçiren 19. asrın Osmanlısında halkı bilinçlendirme ve ülke savunmasını teşvik misyonunun² yanında bazen kitap işlevi de görmüştür. Zira bu dönemde yayımlanan dergi ve gazetelere bakıldığında birçok konunun kitap formatında ele alındığı görülecektir. Önemli kitle iletişim araçlarından olan dergi ve gazetelere kitaplardan daha fazla rağbet gösterilmesi sebebiyle kitap olarak yayına dönüşe(bile)cek nitelikteki birtakım konular gazete ve dergilerde yazı dizisi (tefrika) şeklinde yayımlanmıştır. Ayrıca tefrika edilen bu metinlerin dağıtılmayıp müstakil bir kitap hâlinde basılması düşüncesi gündeme gelmiş ve bu yolla birçok eser teşekkül etmiştir. Gerek 19. asırda gerekse 20. asrın başlarında görülen gazete ve dergilerin kitabın önüne geçmiş olması, medya ve basının öneminin giderek arttığını göstermektedir. Böylece bilgilendirmeler ve farklı bakış açılarıyla yapılan değerlendirmeler revaç bulan gazeteler ve dergiler yoluyla gerçekleştirilmiştir.³ *Ceride-i Sûfiyye* de bu yayınlardan biri olup yazarları mezkûr dergi üzerinden halka ulaşarak düşüncelerini paylaşmışlardır. Derginin yazarlarından olup mutasavvıf ve tarihçi kimlikleriyle tanınan Hocazâde Ahmed Hilmi, kırâat ilmine olan teveccühün azalmasını ve

¹ Hocazâde Ahmed Hilmi, “Ravzatü’l-Kurrâ”, *Sırât-ı Müstakîm Mecmuası* 6/148, 275.

² Bu dönemde yayın yapan dergilerin ilk sayfalarına göz atıldığında tefsir konulu makalelerin bulunduğu görülecektir. Özellikle savaş döneminde okuyucuyu cihada teşvik eden bir üslupla kaleme alınan Kur’ân tefsiri, şehadet içerikli âyetlerin yorumları ve şehitliğe dair birçok hadis rivâyetinin izahları kayda değerdir. Konu *Sebîlürreşâd* bağlamında müstakil olarak ele alınmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Mahmut Öztürk, “Sebîlürreşâd Mecmuası’nın Çanakkale Savaşları Münasebetiyle İzlediği Yayın Politikası: Tefsir Yazıları”, *Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu Elazığ-19-21 Ekim 2016*, yay. haz. Merve Uğur (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2018), 1/379-412.

³ Detaylı bilgi için bkz. Sibel Onursoy, “Türkiye’de Medya”, *Medya ve İletişim*, ed. Halil İbrahim Gürcan (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2012), 136-162.

meseleye dair mevcut kayıtsızlığı gündeme taşımak üzere “Ravzatü'l-Kurrâ” adıyla makaleler yazmıştır. Görebildiğimiz kadarıyla dönemin az sayıda kaleme alınan kırâat telifâtı arasındaki bu makaleler, yazıldığı süreçte önemli görevler ifa etmiştir. Kırâat ilmine rağbetin azalması üzerine müellifin kendisine vazife belleyip telif ettiği böyle bir yazı dizisi günümüz kırâat faaliyetleri adına dönemin -ilm-i kırâat açısından- durumunu göstermesi bakımından kıymeti haizdir. Bu itibarla bazı eserlerin dipnot ve kaynakçalarında görmemize rağmen “Ravzatü'l-Kurrâ” yazılarına dair müstakil bir çalışmanın daha evvel yapılmaması bizi böyle bir teşebbüse sevk etmiştir. Alana bir nebze de olsa katkı sunacağını umduğumuz elinizdeki makalede, oldukça muhtasar addedilebilecek kırâat tarihi sadedinde mezkûr yazı dizisi işlenecek, müellifi tanıtılacak ve yazılarının transkripsiyonlu neşri yapılacaktır.

1. Hocasâde Ahmed Hilmi

1907 senesinde yayımlanan “Ziyâret-i Evliyâ” adlı eserinde,⁴ isminin başına getirdiği “Maarif Nezâret-i Celîlesi teftiş ve muayene heyeti âzasından” ifadesi dışında mesleği ya da tahsil hayatına dair kaynaklarda herhangi bir malumat bulunmayan Hocasâde Ahmed Hilmi, Erzincan'ın Eğin (Kemaliye) kazasında 1293/1876 yılında dünyaya gelmiştir.⁵ Babası, huzur derslerinin başmuhataplarından müderris Mehmed Hulûsi Efendi'dir. “Eşrefzâdeler” olarak şöhret bulan ailesinin soyu “Halvetiyye” tarikatının II. pîri kabul edilen Seyyid Cemâlüddîn Yahya b. Seyyid Bahâiddîn eş-Şîrvânî'ye (ö. 870/1466)⁶ ulaşmaktadır. Hocasâde Ahmed Hilmi, kendisinin Nakşibendî şeyhlerinden İzmirli Osman Nûri Efendi'ye mensup olduğunu, telif ettiği *Hadîkatü'l-Evliyâ* adlı eserde bizzat zikretmektedir.⁷ Oldukça genç bir yaşta, 1332/1914 yılında İstanbul'da vefat ettiği söylenen Hocasâde Ahmed Hilmi'nin naası, Üsküdar Karacaahmet Mezarlığı'nda Reîsü'l-Hattâtîn Şeyh Hamdullah Efendi'nin (ö. 926/1520) kabrinin yakınlarına (arka cephesine) defnedilmiştir.⁸ Ebül'ulâ Mardin (ö. 1957), Hocasâde Ahmed Hilmi'nin öldüğünde otuz dokuz yaşında olduğunu belirtmektedir.⁹ Ârif,

⁴ Hocasâde Ahmed Hilmi, *Ziyâret-i Evliyâ* (İstanbul: Cihan Kütüphanesi Matbaası, 1907), kapak sayfası.

⁵ Hazım Sezgin vd., *Her Yönüyle Kemaliye (Eğin)* (İstanbul: Kemaliye Kaymakamlığı Köylere Hizmet Götürme Birliği Yayınları, 1996), 761.

⁶ Hakkında ayrıntılı malumat için bk. Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006), 3/138-139; Mehmet Rıhtım, “Yahyâ-yı Şîrvânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/264-266.

⁷ Hocasâde Ahmed Hilmi, *Hadîkatü'l-Evliyâ: Silsile-i Meşâyih-i Nakşibendiyye*, (İstanbul: y.y., 1318), 174.

⁸ Agah Sırrı Levend vd., “Hocazade Ahmed Hilmi”, *Türk Ansiklopedisi* (Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1946), 1/259; Erdoğan Şahin, *Erzincan Tarihi* (Erzincan: Hayra Hizmet ve Dayanışma Vakfı Yayınları, 1987), 2/285-286; Mustafa Özel, “Son Dönem Osmanlı Tefsir Tarihinden Bazı Portreler II”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (2002), 124.

⁹ Ebül'ulâ Mardin, *Huzur Dersleri*, nşr. İsmet Sungurbey (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1966), 2/240.

takvâ sahibi ve samimi bir şahsiyet olarak tavsif edilen Hocazâde Ahmed Hilmi dostlarının itibar ettiği bir simadır.¹⁰

Biyografik tarihle ilgilenen, daha ziyade tasavvuf sahasında yaptığı çalışmalarıyla tanınan Hocazâde Ahmed Hilmi, Nakşibendiyye tarikatının önemli şeyhlerini tanıtmak amacıyla birtakım yazılar kaleme almış, bu çalışmaları diğer bazı tarikatların kurucuları ve silsileleri için de birer kitap olacak şekilde genişletmiştir. Müellifin başlıca eserleri şu şekildedir:

1. *Hadîkatü'l-Evliyâ*
2. *Seyyid Yahyâ eş-Şirvânî*
3. *İbrâhim Gülşenî*
4. *İmam Gazâlî*
5. *Ziyâret-i Evliyâ*
6. *Ravzatü'l-Kurrâ ve Târîh-i Kur'ân-ı Kerîm*
7. *Mir'ât-ı Hazret-i Muhyiddîn-i Arabî*
8. *Mir'ât-ı Bâyezîd-i Bistâmî ve Ebü'l-Hasan Harakâmî*¹¹

2. Cerîde-i Sûfiyye

Cumhuriyet öncesi yayın hayatına başlayan *Cerîde-i Sûfiyye* tasavvuf ağırlıklı muhtevaya sahip bir dergi olup yayımlandığı dönemin şartları dikkate alındığında oldukça uzun sayılabilecek bir süre yayın hayatını devam ettirmiştir. Yaklaşık on yıllık bir periyotta düzenli basılarak -tasavvuf açısından- en uzun ömürlü süreli yayın olması bakımından dikkat çekmiştir. Dergi, 6 Mart 1325 (19 Mart 1909) tarihinde haftalık olarak yayımlanmaya başlamış, 49. sayıdan itibaren iki haftada bir kez; 133. sayıdan sonra ise tekrardan haftalık yayımlanmış, 1 Eylül 1335 (1 Eylül 1919) tarihinde 161. sayıya ulaşarak yayın hayatına son vermiştir.¹²

Adından da anlaşılacağı üzere *Cerîde-i Sûfiyye* bir tasavvuf dergisi niteliği arz etse de derginin başlığında “Tasavvufî, dinî, siyasî, ahlâkî, edebî Türk cerîde-i İslâmiyyesi'dir.”¹³

¹⁰ M. Serhan Tayşi, “Hocazâde Ahmed Hilmi Efendi”, *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, ed. Ali Ural (İstanbul: Sebat Yayınları, 1996), 9/300.

¹¹ Hocazâde Ahmed Hilmi'nin eserlerine ilişkin olarak bk. Mustafa Kara, “Hocazâde Ahmed Hilmi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/207.

¹² Mustafa Kara, “Cerîde-i Sûfiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/410; İslamcı Dergiler Projesi (İDP), “Cerîde-i Sûfiyye” (Erişim 15 Haziran 2023).

¹³ İlk çıktığı zamanlarda *Cerîde-i Sûfiyye*'nin başlığında “Rehber-i Şeriat-ı Muhammediyye, Kefil-i Hukûk-i Osmâniyye, Hâdim-i Millet-i İslâmiyye” ifadeleri yer almaktadır. Başlığına 108-119. sayılarda “Organe Turc Panislamique” ifadesi ilave edilen dergi 29-31 Temmuz 1330 (11-13 Ağustos 1914)

ibaresi yer almıştır. Bu itibarla muhtelif ilimlere dair mevzular oldukça zengin içeriklerle dergide işlenmiştir. Son derece derin ve teknik sayılabilecek Kur'an, tefsir ve kırâat muhtevalı yazılar¹⁴ bakımından da değerlendirilmeyi hak etmektedir.

Derginin ilk sayısında, "Mesleğimiz" başlıklı yazıda başyazar sıfatıyla Ali Fuâd, *Ceride-i Sûfiyye*'nin asıl amacına dair şu ifadeleri serdetmektedir: "Şimdilik *Ceride-i Sûfiyye*'yi ahlâkî, dînî, tasavvufî olmak ve ahkâm-ı şer'îyye-i Muhammediyye'ye muvâfık ve i'tikâd-ı fırka-i nâciyye mutâbık bulunmak üzere birkaç makâle iştiğâl eyleyecektir. Mesâil-i şer'îyye-i esâsiyye istilâhât-ı evliyâ ile mezcedilecek olursa zevk-u mevhumîden ezvâk-ı müteaddide-i asliye hâsıl olur ki esâs mes'ele demektir. Ehline göre mâlûm ve ârife ise işâret kâfîdir. Hemân Cenâb-ı Hakk ve Feyyâz-ı Mutlak tevfi-kât-ı Sübhâniyyesine mazhar buyursun."¹⁵

Sorumlu müdürlüğünü Hasan Kâzım'ın, başyazarlığını ise 121. sayıya kadar Ali Fuâd'ın, bu sayıdan sonra Mustafa Fevzi Efendi'nin yaptığı *Ceride-i Sûfiyye*'nin yazar kadrosu şu şekildedir: Sâdık Vicdânî, ibnülemin Mahmud Kemâl, Veled Çelebi, Ferid Kam, Hocasâde Ahmed Hilmi, İsmail Hakkı İzmirli, Ahmed Remzi Akyürek, Mustafa Fevzi, Mehmed Gülşen, Bursalı Mehmed Tâhir, Tâhirü'l-Mevlevî, Abdülbâki, Muallim Vahyî, Hamâmîzâde İhsan, Rızâ Tefvik, Hüseyin Vassâf ve Mehmed Ziyâ.¹⁶

Ceride-i Sûfiyye'nin tüm sayıları "İslamcı Dergiler Projesi" adıyla başlatılan proje çerçevesinde *İlmi Etüdler Derneği* tarafından 2013 yılında yeniden okuyucu ile buluşturulmuştur.¹⁷

3. Muhteva Analizi

Ceride-i Sûfiyye'de kaleme alınan "Ravzatü'l-Kurrâ" yazı dizisinin, müellifi Hocasâde Ahmed Hilmi tarafından "Ravzatü'l-Kurrâ ve Târîh-i Kur'an-ı Kerîm" adıyla kitaplaştırıldığı söylenmektedir.¹⁸ Araştırmalarımıza göre "Ravzatü'l-Kurrâ" yazıları gerek *Ceride-i Sûfiyye* gerekse *Sırâtülmüstakîm* isimli dönemin dergilerinde farklı zamanlarda aynı muhteva üzere kaleme alınmıştır.¹⁹ Her iki dergiyi incelediğimizde, konuya dair bilgi aktaran

tarihlerinde "Ceride-i Sûfiyye'nin Yevmî ve Siyasî Nüshasıdır" ibaresiyle günlük gazete şeklinde yayımlanmıştır.

¹⁴ Ercan Şen, "II. Meşrutiyet Dönemi ve Sonrasında Yayınlanan Bazı Dergilerde Kur'an ve Tefsirle İlgili Çalışmalar", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 9/18 (2011), 494-495.

¹⁵ Ali Fuâd, "Mesleğimiz", *Ceride-i Sûfiyye* 1 (1909), 1.

¹⁶ Kara, "Ceride-i Sûfiyye", 7/410. Dergi için ayrıca bk. Atilla Kaşıkçı, *Bütün Yönleriyle Ceride-i Sûfiyye: İnceleme-Dizin* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1994), 20-45.

¹⁷ Bk. İslamcı Dergiler Projesi, "Ceride-i Sûfiyye".

¹⁸ Bk. Kara, "Hocasâde Ahmed Hilmi", 18/207; Özel, "Son Dönem Osmanlı Tefsir Tarihinden Bazı Portreler II", 124; Şen, "II. Meşrutiyet Dönemi ve Sonrasında Yayınlanan Bazı Dergilerde Kur'an ve Tefsirle İlgili Çalışmalar", 495.

¹⁹ Konuya dair bk. Ömer Mehmet Ulusoy, "Sırât-ı Müstakîm ve Sebîlü'r-Reşâd Dergilerinde Kur'an Tarihi ve Kıraate Yaklaşım", *Rize İlahiyat Dergisi* 24 (2023), 209-227.

araştırmacıların ifade ettikleri gibi mezkûr kitap *Cerîde-i Sûfiyye*'de yayımlanan makalelerden değil *Sırâtımüstakîm Dergisi*'nde telif edilen yazılardan teşekkül etmektedir. Nitekim *Cerîde-i Sûfiyye*'de yer almayıp *Sırâtımüstakîm*'de bulunan birçok konuya dair "Ravzatü'l-Kurrâ" makalesi söz konusu kitapta bir araya getirilmek suretiyle oluşturulmuştur. Ayrıca kitapta zaman zaman müellif tarafından bazı ufak değişikliklere de gidilmiştir. Bu itibarla tedavüldeki hatalı bilginin farklı araştırmacılar tarafından tekrarlandığını belirtmeliyiz.

Hocazâde Ahmed Hilmi, yazı dizisinin mukaddimesi bağlamında kırâat ilminin Hz. Peygamber'e dayandığı, Kur'ân'ın edâ keyfiyetinin bizzat ondan öğrenildiği hususunu vurgulamakta ve tecvîd kuralları çerçevesinde bu ilmin Kur'ân'ın tilâvetini konu edinen kıymetli bir disiplin olduğunu şu sözlerle ifade etmektedir: "İlm-i kırâat, zât-ı risâlet-penâh sallallahu teâlâ aleyhi ve sellem efendimiz hazretlerinden ahz olunduğu vechile nazm-ı mübîn-i Furkân'ın suver ve vücûh-ı makbûlesinden keyfiyet-i edâ ve tilâvetiyle kavânîn-i tecvîdiyyesinden bâhis bir ilm-i celîl olup ulûm-ı Arabiyye'den istimdâd ve istiâne eder."

Kırâat ilminin tanımını ihtiva eden mezkûr mukaddime cümlesini müteakiben müellif "Ravzatü'l-Kurrâ" yazılarını kaleme alma gerekçesi olarak ilm-i kırâatin ihmal edildiğini "Kur'ân-ı Azîmü'ş-şân'ın vücûh ile kırâatı pek mühim bir fen olduğu ve bu fenn-i celîlin erbâbı vaktiyle mazhar-ı ihtirâmât-ı ümmet olagelmiş iken bir müddetten beri dûcâr u ihmâl olmuş bulunduğu îzâhdan müstağnîdir." şeklinde dile getirmektedir.

Hocazâde Ahmed Hilmi, tarihî sürecinde kırâat ilmine hizmet eden zevât ve bu sahanın bazı mevzuları hakkında bilgi vermek amacıyla telif ettiği yazı dizisini gerek döneminde gerekse gelecekte bu sahaya ilgi duyanların istifadesine sunduğunu belirtmektedir. Zira müellife göre geçmişte Zehebî'nin (ö. 748/1348) ve İbnü'l-Cezerî'nin (ö. 833/1429) kırâat ilmiyle iştigal eden âlimleri tanıttıkları tabakât eserleri²⁰ dışında herhangi bir çalışma söz konusu değildir. Bu durumdan yakınan Hocazâde Ahmed Hilmi, özellikle Osmanlı'da kırâat ilmine mesai harcayan ulemâyı anlatan bir çalışma yapılmasının lüzumuna inanmış, Bursalı Mehmed Tâhir Bey'in (ö. 1925) tavsiyesi ve bu hususta kendisine yardım edeceğine dair söz vermesi üzerine bu yazı dizisini telife koyulmuştur. Edebiyat tarihçisi Ali Emîrî Efendi (ö. 1924) ile Amasya tarihi araştırmacılarından Hüseyin Hüsâmeddîn Efendi (ö. 1939) de bu konuda kendisine yardımcı olan isimler arasındadır.

İslâmî ilimler literatüründe özellikle muhtasar çalışmalarda, müelliflerin eserlerinin mukaddimelerinde yer verdikleri -zaman zaman oldukça iddialı- telif gerekçeleri ile Hocazâde Ahmed Hilmi'nin "Ravzatü'l-Kurrâ" makalelerinin yazım amacı bu manada benzer nitelik arz etmektedir. Ancak müellifin tasavvufî ve biyografik tarzda eserlere ağırlık vermesi, kırâat ilmi gibi sahanın tarihine ve meselelerine vukûfiyet isteyen bir disiplin için yetersiz kaldığını düşündürmektedir. Nitekim Bursalı Mehmed Tâhir Efendi,

²⁰ Kastedilen eserler, Zehebî'nin *Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibâr*'ı ile İbnü'l-Cezerî'nin *Ğâyetü'n-nihâye fi tabakâti'l-kurrâ*'sıdır.

Ali Emîrî Efendi ve Hüseyin Hüsâmeddîn Efendi gibi dönemin önemli simalarından yardım beklentisi bu durumu teyit eder mahiyettedir. Kırâat ilmi açısından yazılarda görülen bazı hatalı aktarımlar, tarihî bilgilerdeki yanlışlıklar ve müellifin literatüre dair eksiklikleri de makalelerde yer yer göze çarpmaktadır. Makalelerin yazımı sırasında istifade ettiği kaynakları zaman zaman yazarının isimleriyle zikretse de müellifin literatür açısından zayıf kaldığını yinelemeliyiz. Buhârî, Müslim, Cüveynî, Dâni, Zehebî, İbnü'l-Cezerî, Taşköprüzâde Mehmed Efendi gibi isimlere atıfta bulunan Hocazâde Ahmed Hilmi'nin makale muhtevasına ilişkin aktardığı malumat bilgilendirme kabilinden olması göz önünde bulundurulduğunda ve dönemin ilmî şartları etrafında düşünüldüğünde anlaşılabilir olduğu kanaatindeyiz.

Çalışmada özet şekilde de olsa kırâat ilminin temel meselelerinden kabul edilen tevâtür olgusu üzerindeki tartışmalar, kırâat-ı seb'a, kırâat-ı aşere, kırâat imamlarının biyografilerine dair bilgiler, Kur'ân kelimelerinin yazımıyla ilgilenen resmü'l-mushaf ilmi ve -kısmen- ilm-i kırâat literatürü üzerinde durulmuştur. Bunun yanında Kur'ân'ın cem' ve istinsâh sürecini hazırlayan âmiller, cem' ve istinsâh faaliyetlerinde yer alan kurrâ sahâbîler; Medine, Mekke, Kûfe, Basra, Şâm gibi istinsâh sonrası Mushaf gönderilen belli merkezlerde Kur'ân eğitim-öğretim faaliyetlerini yürüten tâbiîn ve tebe-i tâbiîn arasında yer alan kurrâdan bahsedilerek Kur'ân tarihi ihtisar edilmiştir.

Müellif, Kur'ân kırâatlerinden herhangi birinin yok olmasını yahut tahrif edilmesini önlemeye matuf olarak önemli bir vazife icra eden kırâat ilminin ihmal edilmemesi gerektiğinin altını çizmektedir. Her devirde bu ilmi -silsile hâlinde- birbirine nakledenlerin bulunması mecburiyetinden de bahsetmekte ve tahsili farz-ı kifâye hükmünde olan kırâat ilmine kayıtsız kalınması hâlinde İslâm ümmetinin tamamının günahkâr olacağını İmâmü'l-Haremeyn Cüveynî'den (ö. 478/1085) aktardığı sözlerle ifade etmektedir.²¹ Bu bağlamda Osmanlı sultanlarının "ilm-i şerif" olarak vasıflanan kırâat ilminin tahsiline hassasiyet gösterdiklerinden, hamele-i Kur'ân'a iltifat ederek bu faaliyetle meşgul olanların sayısını artırmak üzere onları teşvik ettiklerinden bahsetmekte ve bu çerçevede gerek İstanbul'da gerekse taşrada dâru'l-kurrâ, cami, mescid gibi muhtelif mekânlardaki hizmetlerine değinmektedir. Yine Dâru'l-Hilâfeti'l-Aliyye'deki en kıdemli kırâat üstadına şeyhü'l-kurrâlık makamı tesis ederek devlet bütçesinden maaş vermek suretiyle büyük hizmette bulduklarından söz etmektedir. Ancak yaşadığı dönemde her alanda olduğu gibi ilm-i kırâat konusundaki ihmallere de dikkat çekmektedir. Ayrıca İslâm dünyasında gerek sahih gerekse şâz tüm tarîk ve meslekleri muttasıl bir senedle ve fem-i muhsinden alan sadece üç beş kişinin kaldığını, onların da hâlihazırda İstanbul'da yaşadıklarını teessürle dile getirmektedir. Hâl böyleyken ilm-i kırâate olan kayıtsızlık ve bu konudaki kadir kıymet bilmez tutuma karşı, alandaki üstâdların öğrenci yetiştirmemek suretiyle tepki göstermelerinden kaygı duyduğunu dile getirmektedir. Bu vesileyle kırâat ilminin ihyası adına dönemin evkâf nâzırı Hayri Bey'e bazı tekliflerde bulunmuştur.

²¹ Ceride-i Sûfiyye, 3/67 (10 Teşrînüevvel 1329/22 Zilkâde 1331), 206.

Cerîde-i Sûfiyye'deki "Ravzatü'l-Kurrâ" makalelerinin yayın tarihi, cildi, sayısı ve sayfa aralıkları aşağıdaki gibidir:

No	Makale Başlığı	Yayın Tarihi, Cilt/Sayı/Sayfa Aralığı
1	Ravzatü'l-Kurrâ 1	6 Eylül 1329/17 Şevvâl 1331 (19 Eylül 1913), 3/62/155-156
2	Ravzatü'l-Kurrâ 2	12 Eylül 1329/24 Şevvâl 1331 (26 Eylül 1913), 3/63/164-166
3	Ravzatü'l-Kurrâ 3	19 Eylül 1329/1 Zilkâde 1331 (2 Ekim 1913), 3/64/176-177
4	Ravzatü'l-Kurrâ 4	3 Teşrînievvel 1329/15 Zilkâde 1331 (16 Ekim 1913), 3/66/198
5	Ravzatü'l-Kurrâ 5	10 Teşrînievvel 1329/22 Zilkâde 1331 (23 Ekim 1913), 3/67/206-208
6	Ravzatü'l-Kurrâ 6	24 Teşrînievvel 1329/7 Şevvâl 1331 (9 Eylül 1913), 3/69/226-227
7	Ravzatü'l-Kurrâ 7	19 Kanûnievvel 1329/3 Safer 1332 (1 Ocak 1914), 3/77/306-307

4. "Ravzatü'l-Kurrâ" Makalelerinin Transkripsiyonu

Hocazâde Ahmed Hilmi'nin *Cerîde-i Sûfiyye*'de kırâat ilmine dair yayımladığı yedi yazılık serinin dili Osmanlı Türkçesi'dir. Bu başlık altında "Ravzatü'l-Kurrâ" isimli makalelerin yalnızca transkripsiyonlu neşrine yer verilmiştir. Yorum ve teferruata ilişkin -sehv ve yanlış bilgi aktarımı hariç- söz edilmemiştir. Yazılardaki yanlış bilgi aktarımlarının ya da sehvlerin tashihi, ilgili dipnotta "nşr" kısaltmasıyla tarafımızdan yapılmıştır. Kullandığımız *Cerîde-i Sûfiyye* nüshaları, "İslamcı Dergiler Projesi" çerçevesinde projenin internet sayfasında kullanıma açılan nüshalardır. Müellifin yazıları, sayfa bakımından sayıdan sayıya değişiklik arz etmektedir. Çalışmamızda basit transkripsiyon kuralları uygulanmış olup Osmanlıca ve Farsça kelimelerde uzatma (şapka) işareti kullanılmıştır. Transkripsiyonda kronolojik sırayı esas aldığımız metinlerin -orijinalliğini muhafaza adına- şekilsel özelliklerinde değişikliğe gidilmemiştir. Her makale için dipnotta derginin yayın tarihi, cildi, sayısı ve sayfa aralıklarının yer aldığı künyesi belirtilmiştir. Yazılarda kullanılan âyet-i kerîmeler, hadis-i şerifler ve diğer Arapça ifadeler tarafımızdan çevrilmiş olup dipnotta verilmiştir.

1.1. 4.1. Ravzatü'l-Kurrâ²²

İlm-i Vücûh-ı Kırâatin Hulâsa-i Târifi ile Tarihçesi

İlm-i kırâat, zât-ı risâlet-penâh sallallahu teâlâ aleyhi ve sellem efendimiz hazretlerinden ahz olduğu vechile nazm-ı mübîn-i Furkân'ın suver ve vücûh-ı makbûlesinden keyfiyet-i edâ ve tilâvetiyle kavânîn-i tecvîdiyyesinden bâhis bir ilm-i celîl olup ulûm-ı Arabiyye'den istimdâd ve istiâne eder.

²² *Cerîde-i Sûfiyye*, 3/62 (6 Eylül 1329/17 Şevvâl 1331), 155-156.

Kur'ân-ı Azîmü'ş-şân'ın vücûh ile kırâati pek mühim bir fen olduğu ve bu fenn-i celîlin erbâbı vaktiyle mazhar-ı ihtirâmât-ı ümmet olagelmîş iken bir müddetten beri dûçar u ihmâl olmuş bulunduğu izahtan müstağnidir.

Selef-i sâlihîn'in bu bâbdaki hidemâtı ve meşâhîr-i kurrânın alâ tarîkı'l-hulâsa terâcim ve selâsili hakkında mâlumât edinmek hâlen ve âtiyen mûcib-i istifade-i fevkalade olacağı derkâr olup ancak elde sadr-ı İslâm'dan sekiz yüz tarihine kadar güzerân olan akrâ-yı kirâmın terâcim-i ahvâlini mübeyyin Zehebî²³ ve Cezerî "Tabakât"ından başka elde bir eser olmadığından tarih-i mezkûre kadar olan eslâf-ı muhtereme-i kurrânın hidemâtiyle tercemeleri "Ravzatü'l-Kurrâ" namı altında olarak âsâr-ı mezkûreden telhîsan ve ondan sonra bugüne kadar hidemât-ı mebrûreleri sebk eden kurrâ-i kirâmın ve bu meyânda bilhassa mesâ-i fevkaladeleri müsellemlen Osmanlı akrâ-yı muhteremesinin hidemât ve terâcim-i ahvâli dahi "Ravzatü'l-Kurrâ'dan Osmanlılar'ın İlm-i Vücûh-ı Kırâatine Hizmetleri" unvânı altında olarak tedvîn ve neşr olunması üstâd-ı muhterem Bursalı Mehmed Tâhir Bey Efendi (ö. 1925) tarafından tavsiye ve bu bâbda muâvenet-i aliyyeleri va'dolunmuş olduğu gibi tarih-i edebiyât-ı Osmaniyye'de vukûf ve ihâta-i külliyyeleri müteâref ve müsellemlen olan edîb-i muhterem, üstâd-ı âlî- himem Ali Emîrî Efendi (ö. 1924) hazretleri dahi bu hususta hazâin-i ilm ü mârifetlerinden istifade etmekteliğimize müsâade buyurmuş oldukları ve "Amasya Tarihi" muharrir-i fâzılı Hüseyin Hüsameddin Efendi (ö. 1939) biraderimiz de lütfen muâvenet-i mahsûsada bulunacakları cihetle bu bâbdaki müşkilâta bakmayıp müstâinen bi-tevfikîhi teâlâ bu eserin tahrîrine teşmîr-i sâk-ı ihtimâm eyledim.

Bu eser hâlen gerek merkez-i saltanat-ı seniyyede gerek vilayât-ı Osmaniyye ve sair memâlik-i İslâmiyye'de mevcut kurrâ-i kirâmın dahi terâcim-i ahvâlini hâvî bulunacağı cihetle bu gibi zevâtı hâriçte kalmak üzere akrâ-yı müşârun ileyhimin gerek zâtları gerek üstâd ve tilmîzlerinin esâmîsi ile muhtasaran terceme-i hâllerini ve bu fenn-i celîle müteallik eserleri var ise onların da isimleriyle hulâsa-i münderecâtlarından mâlumât itâ buyurmalarını ayrıca istihâm ederim.

Mebâdî: Kelâmullah'ın tatarruk-ı tahrîf ve tağyîrden masûn ve mahfuz olmasıdır. Kezâlik ilm-i kırâat hadd-i şöhrete vâsıl olan ihtilâfât-ı gayr-ı mütevâtire haysiyetiyle dahi suver-i nazm-ı Kelâmullah'tan bahseder. Bu hâlde ilm-i kırâatin mebâdîsi ya mukaddimât-ı meşhûre olur yahut mevsûkun bih olan âhâddan mervî mukaddimâttan ibaret olur.

Sahâbe-i kirâm rıdvânullahi teâlâ aleyhim ecma'în hazarâtı hâce-i âlem sallallahu teâlâ aleyhi ve sellem efendimiz hazretlerinden bazı elfâz-ı şerife-i Kur'âniyye'yi ve edâya müteallik keyfiyât-ı hurûfu ahz ederek onlardan "kırâat-ı seb'" unvanıyla mâruf olan yedi aded tarîk-ı mahsûs elsine-i sîkât üzerine beyne'l-ümme mütenâkil ü mütevâtir olmuştur.

²³ Şemseddin Muhammed bin Osman bin Kaymaz ez-Zehebî, Diyarbakır vilayeti dâhilinde (Meyyâfârikîn) kasabası ahalisinden olup Türk'tür. Genç iken Mısır'a azîmet ederek orada tahsil-i ulûm ve işihâr etmiştir. İnşallah mufassalan terceme-i hâli yazılacaktır. "Tabakât-ı Kurrâ"sı Karamustafapaşa ve Köprülü Kütüphanesi'nde vardır.

Turuk-ı mezkûre, ashâb-ı kirâm rıdvânullahi teâlâ aleyhim ecma'în hazarâtından nakl ü rivâyât ile meşhur olan meşâyihden cemm-i gaffr ve cem'-i kesîre intisab ile mâruf olarak usûl-i kırâat olmuştur. Ba'dezâ turuk-ı muhtelif-e-i kırâatte yine tarîk "kırâat-ı seb'" üzerine ilave ve ilhak olunup lâkin eimme-i kırâat nezdinde kuvvet-i nakl ü rivâyette kırâat-ı seb' mertebesine bâliğ olmamıştır.

Bazıları turuk-ı seb'in tevâtüründen cumhura muhâlefet ederek turuk-ı mezkûrenin edâya müteallik keyfiyât-ı hurûftan ibaret olmasıyla semâ'an ahz-ı rivâyet mümkün olmadığını beyan eylediler. Lâkin edâda tevâtürün inkitâ'ını nazm-ı Kur'ân-ı azîmü'ş-şân'ın tevâtürüne mâni' addetmediler. Fakat ekser muhakkikîn bu re'yi kabul etmeyip "Kur'ân-ı Kerim; elfâz u edâsıyla mütevâtirdir." dediler. Tâife-i uhrâ dahi kırâat-ı seb'dan "med" ve "teshîl" gibi edâ-yı hurûfun gayr-ı rivâyâtın tevâtürüne zâhib olup "Keyfiyet-i edâya sem' ile vukûf mümkün olmakla edâ mütevâtir değildir." dediler. Kurrâ ve huffâz, turuk-ı kırâati nakledip her asırda tedâvül ettirmekten hâlî olmadılar. Vaktâ ki ulûm, sudûrdan sutûra nakl ile cem' u tedvîn olunmakta kırâat dahi fenn-i mahsûs addolunup sair ulûm gibi sahâyif-i evrâka ketb ü tastîr olunmakla sanâat-ı âliyyeden sanâat-ı müstakille ve ilm-i münferid oldu.

Selef-i sâlihîn, ilm-i Kur'ân-ı Kerim'e ait olan "fenn-i resm"e dâir manzûm ve mensûr bir hayli kitaplar telif etmişlerdir. "Fenn-i resm", Kur'ân-ı azîmü'ş-şân'a mahsûs bir fenn-i celîldir ki mesâhif-i şerife-i Kur'âniyye'nin evzâ'-ı mektûbe ve rusûm-ı hattıyyesi o fen ile mâlum olur. Zira mevâzi'-ı mahsûsada hurûf-ı kesîre vardır ki bu hurûfun resmi ve kitâbeti hatt-ı Arabî'nin müteâref olan kanununa muğâyirdir.

Rusûm-ı mesâhif-i şerife evzâ'-ı hatta ve kanun-ı kitâbete muhâlif olup zabtına ihtiyâc hâsıl olmakla ulemâ-yı kirâm hazarâtı ulûm-ı Kur'ân-ı Kerim'i cem' u telif eyledikleri esnâda fenn-i resmi dahi mersûm-ı sahife-i tedvîn eylediler. Fenn-i resmde telif olunup elyevm mesned-i ittihâz olunan kitapların eşheri Ebû Amr ed-Dânî'nin (ö. 444/1053) "Kitâbü'l-Mukni'"i ile "el-Muhkem fi'n-nakt" ve Ebü'l-Abbâs Merrâkuşî'nin (ö. 721/1326) "Unvânü'd-delîl fi mersûmi hattı't-tenzîl"i ve İmâm-ı Şâtîbî'nin (ö. 590/1194) "Akîle"sidir.

4.2. Ravzatü'l-Kurrâ²⁴

İlm-i Vücûh-ı Kırâatin Hulâsa-i Târifi ile Tarihçesi

Kur'ân-ı Kerim, Cenâb-ı Hakk'ın kelâm-ı kadîmi olup Rûhu'l-Emîn yani Cibrîl aleyhisselâm vasıtasıyla Seyyidü'l-mürselîn sallallahu teâlâ aleyhi ve sellem efendimiz hazretleri üzerine münzel ve Mushaf-ı Şerif'te mektûb ve sudûrda mahfuz ve ümmet beyninde mütevâtir ve vakt-i ba's-ı Nebi aleyhisselâm hazretlerinden ilâ yevminâ hâzâ alâ vecih't-tevâtür menkûldür.

İmâm Şa'bî hazretleri zaman-ı saâdet-nişân hazr-ı fahr-i dû-cihânda Kur'ân-ı azîmü'ş-şân'ı kâmilten hifzeden ashâbdan Übey bin Ka'b, Muâz bin Cebel, Ebü'd-Derdâ, Saîd bin

²⁴ *Ceride-i Sûfiyye* 3/63 (12 Eylül 1329/24 Şevvâl 1331), 164-166.

Ubeyd, Ebû Zeyd, Zeyd bin Sâbit hazarâtı olduğunu beyan ediyor. “Mevzû'âtü'l-'ulûm”da Ebû Bekir es-Siddîk, Osman bin Affân, Abdullah bin Amr bin el-Âs, Abdullah bin Ömer, Abdullah bin Mes'ûd hazarâtının dahi hafaza-i Kur'ân'dan oldukları muharrerdir.

“Târîh-i Kurrâ-i Kirâm”da âsâr-ı sairede kırâat ve ikrâda meşhur olan ashâb-ı kirâm Ebû Bekir es-Siddîk, Ömer bin el-Hattâb, Osman bin Affân, Ali bin Ebî Tâlib, Übey bin Ka'b, Muâz bin Cebel, Zeyd bin Sâbit, Sâlim bin Utbe bin Rebî'a, Abdullah bin Mes'ûd, Ebû'd-Derdâ, Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Abdullah bin Abbâs, Ebû Hüreyre, Abdullah bin es-Sâib hazarâtı olduğu muharrerdir.

İmâm Zehebî'nin “Tabakât-ı Kurrâ”sında Osman bin Affân, Ali bin Ebî Tâlib, Übey bin Ka'b, Abdullah bin Mes'ûd, Zeyd bin Sâbit, Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Ebû'd-Derdâ hazarâtı Kur'ân-ı azîmü's-şân'ı alâ tarîkı'l-arz Rasûlullah sallallahu teâlâ aleyhi ve sellem efendimiz hazretlerinden, Ebû Hüreyre²⁵, Abdullah bin Ayyâş, Abdullah bin es-Sâib²⁶, Ebû Abdurrahman es-Sülemî²⁷ hazarâtı Übey bin Ka'b hazretlerinden, Muğîre bin Şihâb, Osman bin Affân hazretlerinden, Esved bin Yezîd en-Nehaî ile 'Alkame bin Kays, İbn-i Mes'ûd hazretlerinden ahz u kırâat ettikleri muharrerdir.

Tâbiîn ve tebe-i tâbiînden kırâat ü ikrâ ile meşhur zevât-ı kirâm:

Medine-i Münevvere'de; 37'de²⁸ vefat eden Muâz bin Hâris, 94'te vefat eden Saîd bin Müseyyeb, 95'te vefat eden Urve bin Zübeyr bin el-Avvâm Ebû Abdillâh el-Medenî, 101'de vefat eden Ömer bin Abdilazîz, 103'te vefat eden Atâ bin Yesâr Ebû Muhammed el-Medenî, 103'te vefat eden Muhammed bin Cündeb Ebû Abdülhüzelî, 124'te²⁹ vefat eden Muhammed bin Müslim bin Abdillâh bin Şihâb Ebû Bekir ez-Zührî el-Medenî, 107'de vefat eden Süleymân bin Yesâr Ebû'l-Hilâlî el-Medenî, 117'de vefat eden Abdurrahman bin Hürmüz el-A'rec Ebû Dâvûd el-Medenî.

²⁵ Ebû Hüreyre radiyallahu anh hazretleri kırâati alâ tarîkı'l-arz Osman bin Affân, Ali bin Ebî Tâlib, İbn-i Mes'ûd, Zeyd bin Sâbit hazarâtından ahz eylediğini Ebû Amr ed-Dânî'nin cümle-i rivâyâtından olduğu “Tabakât-ı Zehebî”de muharrerdir.

²⁶ Ömer bin el-Hattâb radiyallahu anh hazretlerinden de alâ tarîkı'l-arz ahz eylediği “Mevzû'âtü'l-'ulûm”da muharrerdir.

²⁷ İmâm Nâfi' hazretleri kırâati Abdurrahman bin Hürmüz el-A'rec, Müslim bin Cündeb, Ebû Ca'fer Yezîd bin el-Ka'kâ', Şeybe bin Nesâh hazarâtından ahz eylemişlerdir. Abdurrahman bin Hürmüz el-A'rec hazretleri Ebû Hüreyre radiyallahu anh hazretlerinden, onlar da Übey bin Ka'b hazretlerinden, Müslim bin Cündeb ile Ebû Ca'fer Yezîd bin Ka'kâ' hazarâtı da Abdullah bin Ayyâş hazretlerinden, onlar da Zeyd bin Sâbit hazretlerinden, Şeybe bin Nesâh hazretleri de seyyidinâ Ömer bin el-Hattâb hazretlerinden alâ tarîkı'l-arz ahz-ı kırâat eylemişlerdir. Übey bin Ka'b, Ömer bin el-Hattâb, Zeyd bin Sâbit hazarâtı da Rasûlullah sallallahu teâlâ aleyhi ve sellem efendimiz hazretlerinden alâ tarîkı'l-arz ahz-ı kırâat eylemişlerdir.

²⁸ Sehven 64 yazılmış olmalıdır. (nşr)

²⁹ Sehven 104 yazılmış olmalıdır. (nşr)

Mekke-i Mükerrreme'de; 74'te vefat eden Ubeyd bin Umeyr bin Katâde Ebû Âsım el-Leysî el-Mekkî, 103'te vefat eden Mücâhid bin Cebr Ebû'l-Haccâc el-Mekkî, 114'te³⁰ vefat eden Atâ bin Ebî Rebâh bin Eslem Ebû Muhammed el-Kureşî el-Mekkî, 105'te vefat eden İkrime, 106'da vefat eden Tâvûs bin Keysân Ebû Abdurrahman el-Yemânî, 117'de vefat eden Abdullah bin Ubeydullah Ebû Müleyke Ebû Bekir ve Ebû Muhammed et-Temîmî.

Kûfe'de; 62'de³¹ vefat eden Alkame bin Kays bin Abdillâh bin Mâlik Ebû Şibl en-Nehaî el-Fakîhü'l-Kebîr, 74'te vefat eden Ubeyde bin Ömer el-Kûfî ve Amr bin Şurahbîl Ebû Meysere el-Hemedânî el-Kûfî, 74'te vefat eden Abdullah bin Habîb bin Rebî'a Ebû Abdurrahman es-Sülemî ed-Darîr, 75'te vefat eden Esved bin Yezîd bin Kays bin Yezîd Ebû Ömer en-Nehaî el-Kûfî, 65'te³² vefat eden Rebî' bin Hüseyim Ebû Yezîd el-Kûfî ve Amr bin Meymûn bin Hammâd bin Talha Ebû Osman el-Kûfî, 82'de vefat eden İbn-i Hubeys bin Hubâşe Ebû Meryem Esed el-Kûfî,³³ 95'te vefat eden Ubeydullah bin Nüfeyle Ebû Muâviye el-Huzâî el-Kûfî, 96'da vefat eden İbrahim bin Yezîd bin Kays İbnü'l-Esved Ebû İmrân en-Nehaî el-Kûfî, 105'te vefat eden Âmir bin Şerâhîl³⁴ bin Ubeyd bin Ebî Amr eş-Şa'bî el-Kûfî.

Basra'da; 90'da³⁵ vefat eden Ebû'l-Âliye Rufey' bin Mihrân er-Riyâhî, 80'de vefat eden Nasr bin Âsım bin el-Leysî, 193'te³⁶ vefat eden Yahyâ bin Ebî Bekir Şu'be bin Abbâs bin Süleym Esedî el-Kûfî'dir. 80'de tevellüt 154'te vefat eden Hamza bin Umâre bin İsmail Ebû Umâre el-Kûfî'dir ki râvîleri 150'de tevellüt 229'da vefat eden Halef bin Hişâm bin Sa'leb bin Halef bin Sa'leb bin Heysem bin Sa'leb bin Dâvûd Muksim bin Ğâlib Ebû Muhammed el-Esedî ile 89'da³⁷ vefat eden Ya'mer Ebû Süleymân el-Adevânî el-Basrî, 105'te vefat eden İmrân bin Ebî Teym yahut İbn-i Milhân Ebû Recâ' el-Utâridî el-Basrî, 110'da vefat eden Hasan Basrî bin Ebi'l-Hasan Yesâr seyyidü'l-İmâm Ebû Saîd el-Basrî, 110'da vefat eden İbn-i Sîrîn Muhammed bin Sîrîn Ebû Bekir bin Ebî Amre el-Basrî, 117'de vefat eden Katâde bin Diâme Ebû'l-Hattâb es-Sedûs el-Basrî el-A'mâ.

Şâm'da: Muğîre bin Ebî Şihâb Abdullah bin Ömer bin el-Muğîre bin Ömer bin Mahzûm Ebû'l-Hâşim el-Mahzûmî eş-Şâmî ile sâhibü Ebi'd-Derdâ halife ve Sa'd ve İbn-i Âmir hazarâtı vesairedir.

Tefsirlerini bilhassa Kur'an-ı Kerim'in elfâz-ı âliyyesini ve sûret-i kırâat ve vücûh u edâsını zabt u tâlime vakfedip bu bâbda muktedâ-yı ümmet olan eimme-i seb'a hazarâtı ki

³⁰ Sehven 105 yazılmış olmalıdır. (nşr)

³¹ Sehven 46 yazılmış olmalıdır. (nşr)

³² Sehven 80 yazılmış olmalıdır. (nşr)

³³ Zirr bin Hubeys. (nşr)

³⁴ Sehven Şurahbîl yazılmış olmalıdır. (nşr)

³⁵ Sehven 70 yazılmış olmalıdır. (nşr)

³⁶ Sehven 90 yazılmış olmalıdır. (nşr)

³⁷ Sehven 226 yazılmış olmalıdır. (nşr)

onlar da 1) 70'te tevellüt 169'da³⁸ vefat eden İmâm Nâfi' bin Abdirrahman bin Ebû Nu'aym'dır ki râvîleri 120'de tevellüt 220'de vefat eden Ebû Mûsâ İsâ bin Kâlûn ile 111'de tevellüt 197'de³⁹ vefat eden ve "Verş" namıyla meşhur olan Ebû Osman Saîd el-Mısrî'dir. 2) 45'te⁴⁰ tevellüt 120'de vefat eden Abdullah bin Kesîr'dir ki râvîleri, 170'te tevellüt 250'de vefat eden Bezzî Ahmed bin Muhammed bin Abdillâh bin el-Kasem bin Nâfi' Ebû Bezzî ile 195'te tevellüt 291'de vefat eden Kunbül Muhammed bin Abdirrahman bin Hâlid bin Saîd bin Ceraha Ebû Ömer el-Mahzûmî'dir. 3) 68'de tevellüt 159'da vefat eden İmâm Amr bin el-'Alâ'dır ki râvîleri, 150'de tevellüt 246 vefat eden Hafs bin Ömer bin Abdilazîz Sahbân bin Adî bin Sahbân Ebû Ömer ed-Dûrî el-Ezdî el-Bağdâdî ile 170'lerde⁴¹ tevellüt 261'de vefat eden Sûsî Sâlih bin Ziyâd bin Abdillâh bin İsmail bin İbrahim Ebi'l-Cârûd bin Meserre er-Rustübî Ebû Şu'ayb⁴² es-Sûsî er-Rakkî'dir. 4) 21'de tevellüt 118'de⁴³ vefat eden Abdullah bin Âmir bin Yezîd bin Temîm bin Rebî'a Âmir bin Abdillâh bin İmrân el-Yahsubî'dir ki râvîleri, 153'te⁴⁴ tevellüt 245'te vefat eden Hişâm bin Ammâr bin Nusayr bin Esânî⁴⁵ es-Sülemî ile 173'te tevellüt 242'de vefat eden Abdullah bin Ahmed bin Beşîr bin Zekvân'dır. 5) 90'da tevellüt 127'de vefat eden İmâm Âsım bin Behdele Ebû'n-Necûd'dur ki râvîleri, 95'te tevellüt 194'de vefat eden Hannât⁴⁶ bin Hâlid Ebû İsâ el-Kûfî'dir. 7) 189'da⁴⁷ vefat eden Ebû'l-Hasan Ali bin Hamza bin Abdillâh bin Behmen⁴⁸ bin Fîrûz el-Kisât el-Kûfî'dir ki râvîleri, 240'ta vefat eden Ebû'l-Hâris el-Leys bin Hâlid el-Mervezî ile 150'de tevellüt 246'da vefat eden Ebû Ömer ed-Dûrî Hafs bin Abdilazîz bin Sahbân el-Ezdî'dir.

Eimme-i Selâse de 1) 130'da vefat eden Ebû Ca'fer Yezîd bin el-Ka'ka' el-Mahzûmî'dir ki râvîleri, 160'ta vefat eden İsâ bin Verdân el-Medenî ile 170'te vefat eden Ebû Rebî' Süleymân bin Müslim bin Hicâz ez-Zühri'dir. 2) 117'de tevellüt 205'te vefat eden Ebû Muhammed Ya'kûb bin İshak bin Zeyd bin Abdillâh'dır ki râvîleri, 233'te⁴⁹ vefat eden Ebû'l-Hasan Ravh bin Abdilmü'min ile 238'de vefat eden Ebû Abdillâh Ruveys'tir. 3) 150'de tevellüt 229'da vefat eden Halef bin Hişâm bin Sa'leb bin Halef'tir ki râvîleri, 286'da⁵⁰ vefat eden Ebû Ya'kûb

³⁸ Sehven 196 yazılmış olmalıdır. (nşr)

³⁹ Sehven 191 yazılmış olmalıdır. (nşr)

⁴⁰ Sehven 65 yazılmış olmalıdır. (nşr)

⁴¹ Sehven 191 yazılmış olmalıdır. (nşr)

⁴² Sehven Şa'b yazılmış olmalıdır. (nşr)

⁴³ Sehven 108 yazılmış olmalıdır. (nşr)

⁴⁴ Sehven 191 yazılmış olmalıdır. (nşr)

⁴⁵ Sehven yazılmış olmalıdır. (nşr)

⁴⁶ Sehven "Hallâd" yazılmış olmalıdır. Buğday ticareti yapması sebebiyle Ebû Bekir Şu'be "Hannât" lakabıyla da tanınmıştır. (nşr)

⁴⁷ Sehven 186 yazılmış olmalıdır. (nşr)

⁴⁸ Sehven "Heymene" yazılmış olmalıdır. (nşr)

⁴⁹ Sehven 135 yazılmış olmalıdır. (nşr)

⁵⁰ Sehven 266 yazılmış olmalıdır. (nşr)

İshak bin İbrahim bin Osman bin Abdillâh el-Bağdâdî ile 199'da⁵¹ tevellüt 292'de vefat eden Ebü'l-Hasan İdrîs bin Abdilkerim el-Haddâd hazarâtıdır ki beyne'l-kurrâ cümlesi "eimme-i aşere" namıyla mârufturlar. Onların rivâyet ü ahzları ile sâbit olan kırâat makbûl ve mütedâveldir. Müşârun ileyhim hazarâtının bazıları sahâbe-i kirâmdan ve bazıları ecille-i kibâr-ı tâbîinden ahz-ı kırâat-ı Kur'ân eylemişlerdir. Ezcümle eimme-i seb'adan İbn-i Âmir hazretleri bizzât Ebü'd-Derdâ radyallahu anh hazretlerinden ahz-ı kırâat etmiş ve "arîf"⁵² tâyin olunmuş zevâtın olup Ebü'd-Derdâ hazretlerinin irtihâlinde tâlim-i Kur'ân kendisine intikal etmiştir.⁵³

4.3. Ravzatü'l-Kurrâ⁵⁴

İlm-i Vücûh-ı Kırâatin Hulâsa-ı Târifi ile Tarihçesi

Eimme-i aşere ve râvîlerinin vukû bulan cehd ü ikdâmât-ı mütevâliyeleri ile kırâat-ı mütevâtire ve meşhûre ve rivâyât-ı şâzze ve ihtimâlât-ı gayr-ı me'hûze tebeyyün edip vücûh-ı kırâat sudûrdan sutûra naklolunmuştur. Dört yüz tarihlerine kadar tarîk-ı infirâd üzere vücûh-ı Kur'âniyye tâlim ü tedris olunarak eimme-i kurrânın her birerlerinin vücûh ve kırâatları ayrı ayrı kırâat ve hatmolunurdu. Ba'dehû indirâc tarîkı üzere ehl-i edâ hatme-i vâhidede vücûhât-ı Kur'âniyye'yi tâlim ü tedris ve kırâat eylemeleriyle ile'l-ân indirâc vechile ahz-ı tâlim ve kırâat olunmaktadır. Beyne'l-kurrâ "tarîk-ı seb'a" ve "tarîk-ı aşere"

⁵¹ Sehven 193 yazılmış olmalıdır. (nşr)

⁵² "Arîf", öğrencilere derslerini müzakere ettirmekle vazifeli sınıf mümessilleri için kullanılan bir kavramdır. (nşr)

⁵³ Geçen 62 numaralı nüshada tahrîrine ibtidâ olunan "Ravzatü'l-Kurrâ"-nam eserin kısm-ı ibtidâisi sehven noksan ve karışık tertip edildiğinden musahhihi ber-vech-i âti yeniden tertip edilmiştir. İlm-i kırâat, zât-ı risâlet-penâh sallallahu teâlâ aleyhi ve sellem efendimiz hazretlerinden ahz olunduğu vechile nazm-ı mübîn-i Furkân'ın suver ve vücûh-ı makbûlesinden keyfiyet-i edâ ve tilâvetiyle kavânîn-i tecvîdiyyesinden bâhis bir ilm-i celil olup ulûm-ı Arabiyye'den istimdâd ve istiâne eder.

Mebâdî: İlm-i kırâatin mebâdîsi mukaddimât-ı tevâtüredir.

Garz: İhtilâfât-ı mütevâtirenin zabtına tahsil-i meleke etmekten ibarettir.

Fâide: Kelâmullah'ın tatarruk-ı tahrîf ve tağyîrden masûn ve mahfuz olmasıdır. Kezâlik ilm-i kırâat hadd-i şöhrete vâsıl olan ihtilâfât-ı gayr-ı mütevâtire haysiyetiyle dahi suver-i nazm-ı Kelâmullah'tan bahseder. Bu hâlde ilm-i kırâatin mebâdîsi ya mukaddimât-ı meşhûre olur veyahut mevsûkun bih olan âhâddan mervî mukaddimâttan ibaret olur.

⁵⁴ *Cerîde-i Sûfiyye*, 3/64 (19 Eylül 1329/1 Zilkâde 1331), 176-177.

namıyla meşhur olan Ebû Amr ed-Dânî'nin⁵⁵ "Teysîr"i ile İmâm Şâtîbî'nin⁵⁶ "Hirzü'l-emânî" namıyla tevsîm buyurduğu "Kasîde-i Lâmiyye"sinin ihtiva ettiği vücûh-ı kırâte "tarîk-ı seb'a" ve İmâm Şemseddin Muhammed Cezerî'nin⁵⁷ "Tahbîr"i ile "ed-Dürre" namıyla mevsûm bulunan "Kasîde-i Lâmiyye"sinin münderecât ve muhteviyâtına "tarîk-ı aşere" namı verilmiştir. Bundan başka bir de "tarîk-ı Takrîb" vardır ki eimme-i aşere kurrâsının

⁵⁵ Osman bin Saîd bin Ebî Amr ed-Dânî el-Emevî el-Kurtubî hazretleri eimme-i kurrâdan olup şeyhu'l-meşâyihî'l-mukarrabîn idiler. 371'de Kurtuba'da mehd-ârâ-yı âlem-i şühûd olmuşlardır. 386'da tettebbuâtta bulunmak maksadıyla Mısır'a müteveccihen yola çıkmış, bazı merâkiz-i âliyyeye uğrayarak bir sene-i kâmile hitâmında oraya muvâsalet ve bir sene ikâmetten sonra Hicâz'a ve ba'de'l-hac tekrâr devr-i bilâd ederek 399'da Endülü's'e, 403'te Sarakusta'ya ve yedi sene Sarakusta'da ikâmet ederek ba'dehû maskat-ı re's olan Kurtuba'ya avdetle 417 senesine kadar Kurtuba'da neşri ulûma meşgul olduktan sonra Dâniyye'ye rihletle âhir ömürlerine kadar orada ikâmet ve neşri kırât ile meşgul olmuşlardır. Kırâati bi-tarîkî'l-arz Ebü'l-Feth Fâris bin Ahmed ed-Darîr'den, onlar Abdülbâkî bin Hasan el-Mukrî'den, onlar İbrahim bin Ömer el-Mukrî'den, onlar da Ahmed bin Bûyân el-Bağdâdî'den, onlar da Ahmed bin Ebi'l-Eş'as el-Bağdâdî'den, onlar da Muhammed bin Hârûn namıyla meşhur olan İbn-i Neşî'ten, onlar da Kâlûn lakabıyla meşhur İsâ el-Medenî'den, onlar da İmâm Nâfi' hazretlerinden ahz eylemişlerdir. 444 senesi Şevvâl'inde Dâniyye'de irtihâl-i dâr-ı naîm buyurmuşlardır. *et-Teysîr, Câmi'ü'l-beyân fi'l-kırâat, el-Muhkem fi'n-nakt, el-Mukni, el-Muhtevâ fi'l-kırâati's-şevâz, el-Fiten ve'l-melâhim, Şerhu Kasîdeti'l-Hâkânî, Tabakâtü'l-kurrâ* (dört cilt) gibi bir hayli telifât-ı aliyeleri vardır. Terceme-i hâlleri mufassalan yazılacaktır.

⁵⁶ İmâm Şâtîbî hazretleri meşâhîr-i eimme-i kurrâdandırlar. Asrında "Allâme" ve "Şeyh Fehhâme" namıyla müstehir idiler. 538 (Sehven 536 yazılmış olmalıdır) senesinde Endülü's dâhilinde Şâtibe'de mehd-ârâ-yı vücûd olmuş ve karyesinde Ebû Abdillâh bin Muhammed bin Ebi'l-Âs el-Mukrî'den Kur'ân-ı azîmü's-şân'ı ve vücûh-ı kırâati tâlim ettikten sonra Belensiyye'ye azîmetle orada "Teysîr"i hıfz ve kırâati Ebü'l-Hasan Ali bin Hüzeyl üzerine arz eyledi. Cenâb-ı Hüzeyl, Ebû Dâvûd bin Süleymân bin Ebi'l-Kâsım'dan, onlar da Ebû Amr ed-Dânî'den alâ tarîkî'l-arz ahz-ı kırât eylemişlerdir. Ba'dehû niyet-i hac ile Belensiyye'den rihlet ve Kâhire'ye vusûlünde kadî kendilerine pek ziyade ikram ederek medresesine "şeyhu'l-kurrâ" tâyin eyledi. Meşhur *Kasîde-i Lâmiyye ve Râiyye*'sini orada nazm ile pây-e belâgatini i'lâ ve ahvâl-i kırâati beyan eyledi. İrtihâlleri 590 senesi Cemâziyelâhire'sindedir. Kabr-i şerifleri Mısır ile Kâhire beyninde "Karâfe" Karyesi'ndedir. Terceme-i hâlleri mufassalan yazılacaktır.

⁵⁷ Şemseddin Muhammed el-Cezerî hazretleri ekâbir-i eimme-i kurrâdandırlar. 751 senesi Ramazan'ının yirmi beşinci, Cumartesi gecesi, Şâm'da mehd-ârâ-yı âlem-i vücûd olmuştur. 764'te hıfz-ı Kur'ân, 765'te hatm-i Furkân ile edâ-yı salât eylemiştir. 768'de kırât-ı seb'ayı cem' edip o sene Hicâz'a azîmetle ifâ-yı farîza-yı hacca muvaffak olmuşlardır. 769'da Mısır'a rihletle mütevâtire, meşhûre, şâzzeden ibaret olan on dört kırâati ahz ve İskenderiye ulemâsından ulûm-ı mütenevvîleri tâlim eyledikten sonra 798'de cennet-mekân Sultân Yıldırım Bayezid Hân hazretlerinin himâye-i kadrânelerine ilticâ ederek Bursa'da ârâm-güzîn olup ilm-i kırâatten teşnegân-ı ulûmu behrever eyledi. Kırâati alâ tarîkî'l-arz Ebû Muhammed Abdurrahman bin Ahmed el-Bağdâdî'den, onlar da Ebû Abdillâh Muhammed bin Ahmed bin Abdilhâlık Mısırî'den, onlar da Ebü'l-Hasan Ali bin Şücâ' bin Sâlim el-Abbâs Hasan eş-Şâtîbî'den, onlar da İmâm Şâtîbî hazretlerinden ahz eylemişlerdir. İrtihâlleri 833'te Şîrâz'dadır. Diğer silsile-i ahzlarıyla terceme-i hâlleri mufassalan yazılacaktır. Âsâr-ı aliyeleri: *Şerhu Mesâbîh* (üç cilt), *Gâyetü'l-mehera fi'z-ziyâdeti 'ale'l-aşera, Tayyibetü'n-neşr fi'l-kırâati'l-aşr, en-Neşr fi'l-kırâati'l-aşr* (iki cilt). Levâzım u vacîbât-ı kârî beyanında bir manzûmeleri *Manzûme-i Râiyye*'si, ilm-i nahve ait *Cevhere Manzûmesi, en-Neşr fi'l-kırâati'l-aşr*'ın muhtasarı olan *et-Takrîb, Tahbîru't-Teysîr fi'l-kırâati'l-aşr, en-Nihâye* namıyla kübrâ, *Gâyetün-nihâye* namıyla suğrâ iki cilt *Tabakâtü'l-kurrâ*'sı, ed'iyeyi me'sûreyi câmi *Hisnu Hasîn*'dir.

ruvât ve ruvât-ı ruvâtı beyninde hâsıl olan mesmû-ı ihtilâfât-ı cüz'iyeye ve fer'iyeyeye riâyetle mufassalan ahz-ı kırâat eylemektir.

Gerek tarîk-ı seb'a ve aşerede ve gerek tarîk-ı Takrîb'de vücûh-ı kırâatin cem' u tertibi itibarıyla beyne'l-kurrâ mütedâvel olan iki tarîkten birincisine “tarîk-ı Teysîr” namı verilir ki Ebû Amr ed-Dânî'nin “Teysîr”i ile İmâm Cezerî'nin “Tahbîr”ini asıl itibar edip bunlara “Kasîde-i Şâtıbiyye” ile “Dürre”yi zam ve ilave etmekten ibarettir. Muahharan işbu tarîk “tarîk-ı İslâmbol” namıyla iştihâr etmiştir. Şöyle ki dokuzuncu asır evâsıtında Kanunî Sultân Süleyman aleyhi'r-rahme hazretlerinin emr u fermânıyla Sadrazam Tavîl Mehmed Paşa Mısır'da tâlim ü tedris-i Furkân-ı Hakîm hususunda iktisâb-ı şöhret eden Şeyh Ahmed el-Mesyerî el-Mısırî hazretlerini⁵⁸ Dersâadet'e celb ve Hazret-i Ebâ Eyyûb Hâlid bin Zeyd el-Ensârî radiyallahu anhü'l-Bârî Cami-i Şerifi'ne imam nasb etmiş olmakla cami-i şerif-i mezkûrda “tarîk-ı Teysîr”i iltizâm ederek neşr-i kırâat eylemiştir. Üstâd-ı müşârun ileyhin yetiştirdiği telâmîz memâlik-i Osmaniyye'nin her tarafına dağılarak tâlibîn-i ilm-i vücûh-ı kırâati müstefid etmişlerdir. 1000 tarihinden sonra işbu “tarîk-ı Teysîr”, “tarîk-ı İslâmbol” namıyla iştihâr etmiştir.

Tarîkayndan ikincisine “tarîk-ı Şâtıbiyye” tesmiye olunur. Bu tarîkte “Şâtıbiyye” ile “Dürre” asıl itibar olunmuş “Teysîr” ile “Tahbîr” işbu asla zam ve ilave edilmiştir. 966'da irtihâl-i dâr-ı naîm buyuran Şeyh Ebû Abdillâh Nâsıruddin Muhammed bin Sâlim et-Tablâvî'nin telâmîzinden Şeyh Ebû Abdırrahman Şehâzetü'l-Yemenî tarîk-ı Şâtıbiyye'yi Mısır'da neşretmiş olduğundan muahharan bu tarîk de “tarîk-ı Mısır” namını almıştır.

Tarîk-ı İslâmbol mensûbüninden ekâbir-i kurrâdan bazı zevât berây-ı hac cânib-i Hicâz'a azîmetleri esnâda Mısır'a uğrayarak teberrüken tarîk-ı Mısır'ı da ahz u telakkî etmişler ise de asıl tarîk-ı Mısır'ın memâlik-i Osmaniyye'de şüyûu 1088 tarih-i hicrîsinde Mısır'dan davet olunan Şeyh Ali el-Mansûrî hazretlerinin⁵⁹ tarîk-ı Mısır'ı iltizâm ederek neşr-i kırâat etmiş olduklarından 1100 tarihinden sonra tarîk-ı Şâtıbiyye memâlik-i Osmaniyye'de “tarîk-ı Mısır” namıyla iştihâr etmiştir.

Selef-i sâlihînin himemât-ı ber-güzîdeleri neticesi olarak bilumûm memâlik-i Osmaniyye'de, bilhassa Dersâadet'te hem “tarîk-ı İslâmbol” hem “tarîk-ı Mısır” şâyi' elyevm bu iki tarîkin erbâbı mevcuttur.

⁵⁸ Müşârun ileyh Ahmed el-Mesyerî hazretleri 1006 senesinde irtihâl-i dâr-ı naîm buyurmuşlardır. Kabr-i şerifleri Eyüp'te Şehit Muhammed Paşa Türbesi kurbundadır. Kırâati Şeyh Ebû Abdillâh Nâsıruddin Muhammed bin Sâlim et-Tablâvî'den, onlar da Şeyhülislâm Kadı Zekerıyyâ el-Ensârî'den, onlar da Şeyh Ebû'l-Abbâs Şehâbeddin Ahmed bin Ebî Bekir el-Kalkîlî'den, onlar da İmâmü'l-kurrâ Şemseddin Muhammed el-Cezerî hazretlerinden ahz eylemişlerdir.

⁵⁹ Müşârun ileyh 1134'te irtihâl-i dâr-ı naîm buyurmuştur. Kabr-i şerifleri Üsküdar'da Karacaahmet civarında Harmanlık'tan Seyitahmet Deresi'ne giden yolun sağında “Kâmûs” mütercimi Âsım Efendi yanındadır.

كثروهم الله تعالى الى يوم القيامة وافاض الله تعالى علينا وعلى سائر المحبين من بركاتهم وفيوضاتهم واحشرونا يا ربهم وبياهم
آمين⁶⁰

4.4. Ravzatü'l-Kurrâ⁶¹

İlm-i Vücûh-ı Kırâatin Hulâsa-ı Târifi ile Tarihçesi

“Tarîk-ı İslâmbol” ve “tarîk-ı Mısır”da ikişer meslek me’hûz ve muteberdir. Tarîk-ı İslâmbol’da meslek-i evvel, “İ’tilâf”-nam kitabın müellifi ve “Sahîh-i Buhârî”nin şârihi Yusuf Efendizâde⁶² Muhammed Efendi’nin⁶³ mahdûmu Abdullah Efendi’nin⁶⁴ mesleği olup vücûh-ı kırâatin azîmet ciheti ihtiyâr olunmuştur. Meslek-i sâni, Kastamonulu Şeyh Ahmed Sûfî hazretlerinin⁶⁵ mesleği olup vücûh-ı kırâatin ruhsat ciheti ihtiyâr olunmuştur.

“Tarîk-ı Mısır”da meslek-i evvel, Şeyh Ahmed Naîmî Efendi’nin⁶⁶ mesleği olup 1162’de telif buyurduğu “Mutkîn”-nam kitabında Mısır tarîkının azîmet cihetini ihtiyâr etmiştir. Meslek-i sâni, Atâullah Efendi⁶⁷ mesleği olup telif buyurduğu “Mürşidü’t-talebe”-nam kitabında Mısır tarîkının ruhsat cihetini iltizâm etmiştir.

Vücûh-ı kırâat-ı mütevâtirenin erkânı üçtür. Birincisi, kavâid-i Arabiyye’ye muvâfakat; ikincisi, mesâhif-i Osmaniyye’den birine mutâbakat; üçüncüsü, ittisal-i senedir ki bu ittisal-i sened aleyhissalâtü vesselâm efendimiz hazretlerine müteselsilen ve muttasılan fem-i muhsinden Kur’ân-ı Kerim’in elfâz-ı şerifesinin vücûh ve kırâatinin edâsını ahz u tâlimdir. Çünkü silsile-i ahz u edâ-i kırâat muntazaman ve muttasılan zât-ı risâlet-penâh efendimiz hazretlerinde nihayet bulmakla muteberdir. Bu ilm-i celîl sair ulûma makîs değildir. Ulûm-ı saire kitaptan tahsil olunabilir. Fakat kırâat ve tilâvet ve vücûh-ı Kur’ân-ı Kerim’in edâsını behemehâl fem-i muhsinden ahz u telakkî etmek lâzımdır. Zira nazm-ı celîl-i Furkâniyye’nin hutût ve tilâvet ve edâsında kavânîni-i mahsûsa ve heyetinde menkûle ve mesmû’a muteber olmakla bu ilm-i şerif diğer ulûma kat’iyyen makîs olamaz. Bu hususta arz⁶⁸ ve istimâ⁶⁹ tarîkleri muteber tutulmuştur.

⁶⁰ Allah Teâla kıyamete değın onların sayılarını artırsın. Hem bize hem de diğer sevenlerine bereket ve feyizlerinden ihsan etsin. Ayrıca bizi onlarla birlikte haşretsın. Âmin! (nşr)

⁶¹ *Ceride-i Sûfiyye*, 3/66 (3 Teşrinievvel 1329/15 Zilkâde 1331), 198.

⁶² Müşârun ileyh 1103’te vefat etmiştir. Kabri Topkapı hâricinde Sarı Abdullah Efendi’nin mezarının karşısındaki kabristanın ortasındadır.

⁶³ Muhammed Efendi 1138’de vefat etmiştir. Kabri pederinin yanındadır.

⁶⁴ Abdullah Efendi 1167’de vefat etmiştir. Kabri pederinin yanındadır.

⁶⁵ Müşârun ileyh hazretleri 1172’de vefat etmiştir. Kabri Üsküdar’da Miskinler Kabristan’ının ilerisindedir.

⁶⁶ Müşârun ileyh hazretleri 1169’da vefat etmiştir.

⁶⁷ Müşârun ileyh hazretleri 1209 senesinde Arnavutköy akıntısından denize düşerek mağrûkan vefat etmiş ve cesedleri Limni Adası sâhilinde bulunarak oraya defnedilmiştir. (‘Umde)

⁶⁸ Arz: Tâlib okuyup mukrî dinlemektir.

⁶⁹ İstimâ: Muallim okuyup müteallim dinlemektir.

4.5. Ravzatü'l-Kurrâ⁷⁰

İmâmü'l-Haremeyn Şeyh Cüveynî hazretleri buyurmuştur ki “Kitâb-ı Mübîn-i İlâhî”nin ziyâ’ ve tahrîfine mahal kalmamak için her zaman bir silsile-i cemaat bulunmazsa ümmet-i İslâmiyye’nin küllîsi âsim addolunur.”

Bu ilm-i şerifin lüzum ve muhafazası ve erbâbının tekessürü dâima nazar-ı dikkat ve itinaya alınmış ve esbâbî çârelerine tevessül olunmuştur. Bu cümleden olarak bilhassa hâmî-yi dîn-i mübîn-i Ahmedî ve hâdim-i şer’-i metîn-i Muhammedî olan selâtîn-i Osmaniyye hazarâtı taraflarından hamele-i Kur’ân’ı taltîfen ve erbâbının tekessürüne vesile olmak üzere teşvîkan Dersaadet’te Sultân Ahmed Cami-i Şerifi’yle sair müteaddid mahallerde ve taşralarda dâru’l-kurrâlar, cevâmî’ ve mesâcid-i şerifede şeyhü’l-kurrâlıklar ve Dâru’l-Hilâfeti’l-Aliyye’de esâtîz-i mârufeden olan kurrâların kıdemlisine tevcih olunmak üzere bir şeyhü’l-kurrâlık tesis ü ihdas ve bunlara birçok muhassasât itâ ederek bu ilm-i celîle büyük büyük hizmette bulunmuşlardır.⁷¹

⁷⁰ *Ceride-i Süfiyye*, 3/67 (10 Teşrînivevvel 1329/22 Zilkâde 1331), 206-208.

⁷¹ Selef-i İstâbul’da 55, Bursa’da 7, Trabzon’da 3, Amasya’da 8, Diyarbakır’da 16 ve vilayât-ı sairede dahi müteaddid dâru’l-kurrâlar ve şeyhu’l-kurrâlıklar tesis ettikleri hâlde şimdi maatteessüf bunların birçoklarının yeri bile kaybolmuş ve bir kısmının yalnız defterlerde ismi kalmıştır. Cevâmî’ ve mesâcid-i şerifede tesis olunan şeyhu’l-kurrâlıklardan elyevm mevcut olanlar var ise de onlar da kat’iyyen istifade edilmeyecek bir hâldedir. Eslâf-ı kirâmımızın bu bâbdaki hizmetine mukâbil gösterdiğimiz şu kadir-nâşinaslığa ahlâfımız neler söylemeyecek?

Dâru’l-kurrâlık ahvâl-i esef-iştimaline bir numûne olmak üzere Amasya Dâru’l-kurrâlarına dâir olan mâlumâtı Amasya tarihinden ber-vech-i zîr aynen naklediyorum.

Amasya’da vücûh-ı Kur’âniyye’yi tâlim, kırâat-ı aşereyi telkin için erbâb-ı himmet tarafından bina edilen dâru’l-kurrâ sekiz aded olup her birinin evkâfı muntazam, huddâmı mükemmel idi.

1) Çeribaşı Dâru’l-kurrâsı: Çeribaşı Mahallesi’nde cami-i şerifin altında ve çeşmenin arkasında kalan vâsi bir hücre-i sengîndir. Penceresi, çeşmenin mevkiinde olduğu hâlde 1281’de Amasya Mutasarrıfı meşhur Ziyâ Paşa, önünde bulunan bu yolu tesviye ettirdiği esnâda çeşmeyi bu pencerenin önüne getirmiş ve pencereyi seddedip dâru’l-kurrâyı tâdil etmiştir. Cami-i şerif bina olunurken inşâ edilmiş olup şeyhu’l-kurrâ el-Hâc Halil Efendi bu dâru’l-kurrâ şeyhi olmuştur.

2) Sultân Bayezid Dâru’l-kurrâsı: Sultân-ı müşârun ileyh tarafından imâretin ekmehanesi şimâlinde ve tabhanenin garb tarafında hattât odası sırasında bina buyurulmuştur. 891’de hitâm bulan dâru’l-kurrâ Amasya’da meşhur olup pek çok ehl-i Kur’ân yetiştirmiş 1264’te metrûk bir hâlde kalıp 1296 debboy memurlarına mesken olmuştur.

3) Sultân Hatun Dâru’l-kurrâsı: Acem Ali Mahallesi’nde Bâli Bey Cami-i Şerifi kurbunda olduğu elde edilen vesâik-i atıkadan anlaşılmakta ise de şimdi mevcut olmadığından yeri tâyin olunamadı. 911’de evkâfı tanzim edildiğine nazaran bu tarihte Sultân Bayezid Hân hazretlerinin halîlesi Amasya ümerâsından Emîr Bey’in kerîmesi Hatun Sultân tarafından bina edilmiştir. Muahharan cüzhânlığa tahavvül ederek Kürthâfizoğulları’na ve ba’dehû tevliyette beraber Hacıbeyoğulları’na tevcih olunmuştur.

4) Şeyh Mehmed Ağa Dâru’l-kurrâsı: Mehmed Paşa Cami-i Şerifinin cenup tarafında Mustafa Bey Hamamı’nın arka tarafında sokak içinde olup 1073’te a’yânda Hacı Efendizâde Şeyh Mehmed Ağa tarafından bina ve evkâfı tanzim edilmiştir. Yakutiye Mescid-i Şerifi sırasında olan on dükkân ve karşısında bina edildiği cesîm bir değirmen bu dâru’l-kurrânın evkâfında idi. Meşhur şeyhu’l-kurrâ

Şu son zamanlarda her hususta olduğu gibi mübâlât-ı mezâk hâsıl olmuş ve infirâd ve indirâc tarîkleriyle mesleklerinin yani İslâmbol ve Mısır tarîklerinin meslekleri olan Sûfi, İ'tilâf, Atâullah, Mutkın ve bunların şevâzı Mâhir ve cem' taraflarının cem'isinin bir şahısta cem'ine ve tamamen edâsını sened-i muttasıl ile fem-i muhsinden ahz eylemiş, icâzetli cihân-ı İslâm'da ancak üç beş zât kalmıştır ki onlar da elyevm Dersâdet'te mütevattırdırlar. Korkulur ki zaman bu meslek-i mübeccele karşı gösterdiğimiz kayıtsızlığı, kadir-nâşinaslığı nihayet bu üç beş âlî-tebâra hayru'l-halef yetiştirmemek suretiyle bizden intikam almasın. Ümmet-i merhûmeye bereket olan hâfız ve kurrânın tekessürüne vesile-i hasene olmak üzere Fatih, Şehzade, Süleymaniye, Bayezid, Nûr-ı Osmanıyye, Ayasofya, Sultân Ahmed, Yeni Cami, Sultân Selim, Eyüp, Kılıç Ali Paşa, Sinan Paşa, Üsküdar'da Valide ve sair münasip görülecek diğer cevâmî-i şerifeden bazılarında mine'l-kadîm mevcut olan şeyhü'l-kurrâlıkların tecdîd ü ihyâsı ve mevcut olmayanlar da müceddeden şeyhü'l-kurrâlıkların ihdasıyla tâlibîne tâlim-i Kur'ân-ı Kerim ve vücûha tâlib olanlara vücûhât-ı Kur'âniyye'yi tâlim ü tedris eylemek üzere vücûh-ı Kur'âniyye'nin takrîb-i vechinden icâzet almış meşâhîr-i kurrâdan tâyin ve maahâzâ bu bâbda medâr-ı teşvîk olmak üzere münhal olan cevâmî' müezzinlik, imamet, hitabet ve eczâ-i şerifeden devirhânlik ve emsâli cihetlerin tevcihâtında vücûh-ı Kur'âniyye'den icâzete muvaffak olanların alâ merâtibihim sairlerine tercih edilmeleri ve selâtîn-i izâm hazarâtının evkâf-ı şerifelerinden münhal olanların ve evkâf-ı sairenin vakfiyyesinde bir sarâhat-i mânia bulunmadığı takdirde onlardan dahi münhal bulunanların vücûhât-ı Kur'âniyye'den takrîb hatmini itmâm etmiş

Hasan Efendi ve ba'dehû Ehlüllah Efendi bu dâru'l-kurrânın şeyhi olmuşlardır. (Eşhas tarafından istimlak olunarak elyevm arsası üzerinde bir hane bulunmaktadır.)

5) Abdullah Paşa Dâru'l-kurrâsı: Sofiler Mahallesi'nde Abdullah Paşa Cami-i Şerifi şarkında olup mahdûmu defterdâr Abdülkerim Bey tarafından 911'de ilave ve evkâfı tanzim edilmiştir. Önünde bahçesi ve şimâlinde çeşmesi ve sair tetimmesi vardır. Meşâhîr-i kurrâdan Giritli Şeyhu'l-kurrâ el-Hâc Hâfız Mehmed Efendi ve Şeyhu'l-kurrâ Yusuf Efendi bu dâru'l-kurrâ şeyhi olmuşlardır.

6) Ali Çelebi Dâru'l-kurrâsı: İçeri şehirde Kurşunlu Mahallesi'nde cami-i şerifin garb tarafında olduğu anlaşılmakta ise de şimdi yeri kaybolmuştur. Esbak Amasya Müftüsü Müeyyedzâde Ali Çelebi tarafından 884'te bina ve evkâfı tanzim edilmiştir. Muahharan harâb ve ma'dûm olduğu cihetle cüzhânlığa tahavvül ederek birkaç meşâhîre tevcih olunmuştur.

7) Mahmut Çelebi Dâru'l-kurrâsı: İçeri şehirde Karatay Mahallesi'nde Mahmut Çelebi Tekkesi ittisalinde olup mûmâ iley İmâdzâde Bedreddin Mahmud Çelebi tarafından 807'de bina edilmiştir. Meşâhîr-i kurrâdan şeyhu'l-kurrâ Şeyh Cü'îlî (eş-Şeyh İbrahim), bu dâru'l-kurrâ şeyhi idi. (Bilâhare medreseye münkalib olmuştur.)

8) Nuh Bey Dâru'l-kurrâsı: Yakutiye Mahallesi'nde tımarhanenin sağ tarafında ve Zâviye-i Yakutiye ittisalinde olduğu evrâk-ı atıkadan anlaşılmaktadır. Meşhur Karaman Defterdârı Amasyalı Hacı Beyzâde Nuh Bey tarafından 927'de bina edilmiştir. Fakat 1059'da yandığından bir daha iadesi mümkün olamamış ve evkâfı zâyî olmuştur. Meşhur Şeyhu'l-kurrâ Hâfız Mehmed Efendi bu dâru'l-kurrâ şeyhi idi. Elyevm, yeri dahi mâlum değildir. Şu sekiz adet dâru'l-kurrânın Amasya'da yetiştirdiği ehl-i Kur'ân kadîmen meşhur ve pek çok idi. Mekteb-i Sibyan dahi her sene pek çok hâfız-ı Kur'ân yetiştirmekte olduğundan Amasyalıların ricâlinden hemen üçte biri hâfız-ı Kur'ân olarak tanınmış idi. Bunların içinde Şeyh Yahyâ Efendi kerimesi Fâtıma Molla gibi asrının kurrâsına fâik ehl-i Kur'ân kadınlar dahi bulunmakta idi. Şimdi bunların hepsi birer hayâl-i zâil gibi olmuştur.

olanlara alâ merâtibihim kıdem itibarıyla tevcîh-i vücûhât-ı mârûzadan nâ-ehline kasr-ı yed olunmaması hususuna dikkat ve itina olunması hususâtında evkâf nâzırı diyânet-perveri Hayri Bey hazretlerinin nazar-ı dikkatlerini celb ile muvaffakiyetlerini temennâ eylerim.

4.6. Ravzatü'l-Kurrâ⁷²

Bizzât Sultân-ı Enbiyâ Aleyhi Ekmelü't-Tahiyyâ Efendimiz Hazretlerinden Ahz-ı Kur'ân-ı Kerim Eden Ashâb-ı Kirâm

1) *Yâr-ı Gâr-ı Şefîk Hazret-i Ebû Bekir es-Siddîk radiyallahu anh*

Müşârun ileyh hazretlerinin ism-i pâk-i âlîsi “Abdullah” olup künyeleri “Ebû Bekir”dir. Peder-i âlî-kadrleri “Osman” hazretlerinin künyeleri dahi “Ebû Kuhâfe”dir. Silsile-i nesebi şerifleri “Abdullah bin Osman bin Âmir bin Amr bin Ka'b bin Sa'd bin Teym bin Mürre bin Ka'b el-Kureşî” olup vâlîde-i mâcideleri “Ümmü'l-Hayr Selmâ bint Sahr bint Amr bin Ka'b bin Sa'd bin Temîm bin Mürre bin Ka'b”dır ki gerek peder ve gerekse vâlidesi tarafından nesebi yedinci batında ve Mürre bin Ka'b'dan nesebi-pâk-i peygamberî ile birleşir. Zât-ı sûtûde-simâtları sahâbe-i kirâmın sâlârı ve aşere-i mübeşşerenin biri olup Fahr-i Kâinât aleyhi ahsenü's-salât efendimiz hazretlerinin irtihâllerinde birinci halifesi ve hulefa-yı râşîdînin evveli olmuştur.

Atîk, Sıddîk, zü'l-hilâl, yâr-ı gâr elkâb-ı celîle-i cemîlesindendir. Velâdet-i seniyye-i Nebeviyye'den iki sene ve birkaç ay sonra kadem-nihâde-i âlem-i şühûd olmuş ve bi'set-i seniyyede herkesten evvel İslâm'a gelmiştir.

Cenâb-ı Sıddîk radiyallahu anh kâffe-i ulûm-ı dîniyyeyi câmi mezâyâ-yı Kur'ân'a hakkıyla vâkıf hâfız-ı Kur'ân'dan kâmil'ül-vücûd bir zât-ı kerimü's-sıfât idiler.

Ebû Amr ed-Dânî hurûf-ı Kur'ân'da Hazret-i Ebû Bekir'den rivâyet vâride olduğunu beyan etmiştir. Kur'ân-ı Azîmü's-şân'ı evvelâ cem' eden ol câmiu'l-kemâlât hazretleridir. Müseylimetü'l-Kezzâb ile vukû bulan Yemâme Muhârebesi'nde yetmiş kadar hâfız-ı kirâmın şehit olmaları üzerine Kur'ân-ı Kerim'in hep bir yere cem'iyile Mushaf-ı Şerif tertîb-i tahrîri Hazret-i Ömer radiyallahu anh tarafından huzûr-ı halifeye arz olunmakla hazret-i halife de cem'-i Kur'ân'a lüzum görerek ol bâbda hâsıl olan icmâ'-ı ashâb üzerine Zeyd bin Sâbit hazretlerinin taht-ı riyâsetinde Ömer bin el-Hattâb, Osman bin Affân, Ali bin Ebî Tâlib, Zeyd bin Sâbit, Übey bin Ka'b, Abdullah bin Ömer, Abdullah bin Zübeyr, Abdullah bin Mes'ûd, Abdullah bin es-Sâib, Hâlid bin Velîd, Talha, Sa'd, Sâlim Mevlâ Huzeyfe,⁷³ Ebû Hüreyre, Sâmit, Ebû Zeyd, Ebû'd-Derdâ, Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Amr bin Âs hazarâtı Hazreti

⁷² *Cerîde-i Sûfiyye*, 3/69 (24 Teşrînievvel 1329/7 Şevvâl 1331), 226-227.

⁷³ Sâlim Mevlâ Huzeyfe, Yemâme'de şehit edilen kurrâ arasında olması münasebetiyle cem' faaliyetinde yer alan isimler içinde sayılmamalıdır. Nitekim kaynaklar Hz. Ömer'in, Sâlim Mevlâ Huzeyfe'nin Yemâme'de şehadet haberini alması üzerine halife Hz. Ebû Bekir'e gidip Kur'ân âyetlerinin bir araya getirilmesi hususunda ısrar ettiğini nakleder. Bu bakımdan makalede yer alan bu bilgi sehven yazılmış olmalıdır. (nşr)

Ömer'in hanesinde, ba'dehû mescid-i şerifte ictimâ ederek bir Mushaf-ı Şerif yazıp halifeye tevdi eylediler.

İrtihâl-i dâr-ı cinân edinceye kadar nezd-i âlilerinde mahfuz kalıp zira sonra Ömerü'l-Fârûk hazretlerine ve onun irtihâlinde kendi kerîmeleri zevcât-ı tâhirât-ı risâlet-penâhî'den bulunan Hafsa radiyallahu anhâya bi'l-intikal mevki-i tâzimde kalmıştı. Muahharan Mushaf-ı Şerif-i mezkûrdan istinsâhıyla etrafa ve memâlik-i saireye ba's ve neşri hizmet-i âliyesini de Hazret-i Osman radiyallahu anh ifâ eyledi.

Sıddîk-i A'zam radiyallahu anh hazretlerinden 142 hadis-i şerif rivâyet olunmuştur. Sahîhayn'da on sekizi mezkûrdur. On birinde İmâm Buhârî ve birinde İmâm Müslim münferid olup altısında ikisi müttefiktir. Kesret-i rivâyet tûl-i bekâya ve tâbiîn ile mülâkâta mütevakıftır.

Ol sâhibü'l-irfân hazretleri altmış üç yaşında oldukları hâlde on üç senesi Cemâziyelâhire'sine sekiz gün kalarak bir Salı gecesi akşamında zînet-bahş-i âlem-i diğere ve cesed-i es'adları Ravza-i Mutahhara dâhilinde şeref-yâb-ı kurb-ı peygamber olmuştur. Son sözü *تَوَفِّيْ مُسْلِمًا وَأَلْحِنِّي بِالصَّالِحِينَ* âyet-i kerimesidir.⁷⁴

Müddet-i hilâfetleri iki sene üç aydır. Bazıları dört aydan dört gün eksik olmak üzere hesap etmişlerdir. Cenâb-ı Sıddîk radiyallahu anhın menâkıbı, mevâzı ve sehâvetiyle sair evsâf-ı celilelerine müteallık olan hikâyât ve nevâdir lâ-yu'ad ve lâ-yuhsâ olup hakk-ı âlilerinde müetaddid âyât-ı kerime nâzil ve ehâdis-i şerife sâdir olmuştur.⁷⁵

Bizzât Sultân-ı Enbiyâ Aleyhi Ekmelü't-Tahiyyâ Efendimiz Hazretlerinden Ahz-ı Kur'ân-ı Kerim Eden Ashâb-ı Kirâm

II) Ömer bin el-Hattâb radiyallahu anhü'l-Vehhâb

Müşârun ileyh hazretlerinin ism-i pâk-i âlîsi "Ömer" olup künyeleri "Ebû Hafs", lakab-ı saâdetleri "Fârûk"tur. Nesebi-i şerifleri Ömer bin el-Hattâb bin Nüfeyl bin Abdiluzzâ bin Riyâh bin Kurt bin Rezâh bin Adiy bin Ka'b bin Lüeyy el-Kırs'tır. Ka'b Rasûl-i Ekrem ve Nebiy-i Muhterem efendimiz hazretlerinin dokuzuncu atalarıdır. Vâlideleri "Halîme bint Hişâm"dır. Server-i âlem efendimiz hazretlerinin velâdet-i seniyyelerinden üç sene sonra kadem-nihâde-i âlem-i şühûd olmuşlardır.

Fahr-i âlem efendimiz hazretleri taraflarından "اللهم اعز الاسلام باحد العمرين"⁷⁶ diye arz-ı münâcât buyurulmuş olduğundan iltimâs-ı vâki Hazret-i Ömer hakkında karîn-i icâbet olduğundan ibtidâ İslâm ile müşerref olan zevât 39 iken Hazret-i Ömer ile 40'a bâliğ olmuş

⁷⁴ "Benim canımı Müslüman olarak al ve beni sâlihler arasına dâhil et!" Yûsuf 12/101.

⁷⁵ Mufassal terceme-i hâli ve menâkıb-ı âlü'l-âlleri menâkıb olmadan "Silsile-i Meşâyih-i Nakşibendiyye"- nam eser-i âciziyle *Ceride-i Sûfiyye*'nin ikinci cildinin 12, 13, 14 numaralı nüshalarında münderiçtir.

⁷⁶ "Allahım! İslâm'ı, iki Ömer'den biriyle güçlendir!" Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre Tirmizî, *Sünen*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1996), "Menâkıb", 50 (No. 3681). (nşr)

ve o sırada “يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَسْبُكَ اللَّهُ وَمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ”⁷⁷ âyet-i kerimesi nâzil olmuştur. Ömer bin el-Hattâb radiyallahu anh hazretleri cevher-i iman-ı ezelisini izhar etmezden evvel Ka’be-i Muazzama’da alenî olarak hiçbir mü’min edâ-yı salât edememiştir. Hazret-i Fârûk-ı A’zâmın İslâm’ı fütühât-ı İslâmiyye’nin birincilerinden ma’dûd olup adaleti ve re’yindeki isabeti ile kesb-i iştihâr etmiştir. Server-i âlem efendimiz hazretleri “Benden sonra nebi gelmesi mümkün olsaydı Ömer gelirdi.”⁷⁸ buyurdıklarını Ukbe bin Âmir radiyallahu anh rivâyet ediyor. Fezâil-i celîlesi hakkında zaman-ı hilâfeti bir şâhid-i âdil ve maiyyet-i Nebeviyye’de muhârebât-ı mukaddesenin umûmunda isbât-ı vücûd ederek üserâ-yı Bedir ve hicâbü’n-nisâ ve tahrîm-i hamr hakkındaki re’y-i âlîlerini müeyyid âyât-ı Kur’âniyye’nin nüzülü ve Fahr-i Kevneyn ve Rasûlû’s-Sekaleyn efendimiz hazretlerinin Ebû Bekir ve Ömer hazarâtı haklarında “Zaman-ı müşâverede ikiniz bir şeye ittifak ederseniz size muhâlefet etmem.”⁷⁹ buyurması isabet-i re’yine delîldir.

Nüsha-i nefise-i adalet olan Ömer el-Fârûk hazretleri aşere-i mübeşşerenin âb-rûy-ı mübâhâtı ve hulefa-yı râşidînin sâni-i zî-şân u şerâfetidirler.

Zât-ı sûtûde-simâtlarından hurûf-ı Kur’ân’da rivâyet vâride olmuştur. Ebü’l-Âlîye er-Riyâhî -Kur’ân-ı Azîmü’s-şân-ı- Hazret-i Ömer’den dört defa kırâat eylediğini beyan etmiştir.

Hazret-i Ebû Bekir es-Sıddîk radiyallahu anhin zaman-ı hilâfesinde ibtidâ emr-i kazâyı deruhte buyurmuş olduklarından kudât-ı İslâm’ın dahi birincisi olmuş ve halife-i müşârun-ileyhin veliahd-ı hilâfeti olduğundan üçüncü sene-i hicriyyenin Cemâziyelâhire’sinde,⁸⁰ Pazartesi günü nâil-i hilâfet olmuştur. Zât-ı mekârim-sıfâtı ibtidâ “Emîrül-Mü’minîn” unvân-ı hilâfet-nişanıyla mevsûm olmuştur. Bu unvân sahâbe-i kirâmdan “Muğîre bin Şu’be” radiyallahu anhin “Yâ Emîre’l-Mü’minîn!” diye hitap etmesi ile tahsin ve cümlesi tarafından ol vechile tekrîm olunmuştur.

Hazret-i Fârûk’un menâkıb-ı celîleleri hadden bîrûn ve fezâil-i cemîleleri cidden efzûndur. Rasûl-i Ekrem ve Nebiyy-i Muhterem efendimiz hazretlerinin “Meclislerinizi Ömer bin el-Hattâb’ın zikriyle tezyîn ediniz!”⁸¹ buyurdıklarını Hazret-i Âişe radiyallahu anhâ rivâyet ediyor. Sultân-ı Enbiyâ efendimiz hazretlerinin “Ömer hayatta iken İslâm’ın nurudur. Dünyadan gidince cennetin çerâğidir.”⁸² buyurdıklarını Hazret-i Ali radiyallahu anh rivâyet ediyor. Hazret-i Ömer, Cenâb-ı Ebû Bekir es-Sıddîk radiyallahu anh

⁷⁷ “Ey Peygamber! Sana ve sana tabi olan mü’minlere Allah yeter!” el-Enfâl 8/64.

⁷⁸ Tirmizî, “Menâkıb”, 52 (No. 3686). (nşr)

⁷⁹ Heysemî, *Mecme’u’z-zevâid*, 9/53 (nşr).

⁸⁰ Sehven” Cemâziyelevvelinde” yazılmış olmalıdır. (nşr)

⁸¹ Ebü’l-Ferec İbnü’l-Cevzî, *Menâkıbü Ömer b. el-Hattâb*, 276.

⁸² Hadis-i Şerif, *Mecma’u’z-zevâid*; Menâkıb-ı Çârîyâr-ı Güzîn. Müellifin dipnotta zikrettiği rivâyetin “Ömer hayatta iken İslâm’ın nurudur.” kısmını mezkûr eserde bulamadık. Bk. Heysemî, *Mecmau’z-zevâid*, 14/536.

“Rasûlüllah'tan sonra nâsın hayırlısı” demesi üzerine Hazret-i Sıddîk'ın “Yâ Ömer! Rasûlüllah hiçbir âdem üzerine gün doğmadı ki Ömer'den hayırlı ola!” buyurduğunu işittim.”⁸³ dediğini Hazret-i Câbir radiyallahu anh rivâyet ediyor.

Nüsha-i nefise-i adalet olan cenâb-ı Fârûk on altı sene⁸⁴ altı ay yedi gün icrâ-yı adalet ve fütûhât-ı İslâmiyye'nin fevkalâde tevessü'ü intişârına himmet etmişler ve altmış üç yaşında oldukları hâlde yirmi üçüncü sene-i hicriyenin Zilhicce'sinin evâhîrinde şehiden zînet-bahş-ı âlem-i diğêr ve cesed-i es'adları Ravza-i Mutahhara dâhilinde şeref-yâb-ı kurb-ı peygamber olmuştur. Radiyallahu anh.

4.7. Ravzatü'l-Kurrâ⁸⁵

Bizzât Sultân-ı Enbiyâ Aleyhi Ekmelü't-Tahiyâ Efendimiz Hazretlerinden Ahz-ı Kur'ân-ı Kerim Eden Ashâb-ı Kirâm

III) Câmîu'l-Kur'ân Osman bin Affân radiyallahu anhü'l-Mennân

Müşârun ileyh hazretlerinin ism-i pâk-i âlîsi “Osman” künyeleri “Ebû Abdillâh” ve “Ebû Amr”dır. Server-i âlem efendimiz hazretleri kerîme-i muhteremeleri Hazret-i Rukiyye'yi ve bunun irtihâlden sonra diğêr kerîmeleri Hazret-i Ümmügülsüm'ü tezvîc buyurdıklarından “Zi'n-nûreyn” lakab-ı şerifiyle yâd olunmuşlardır.

Neseb-i şerifleri “Osman bin Affân bin Ebi'l-Âs bin Ümeyye bin Abdimenâf el-Kureşî el-Emevî”dir ki Abdimenâf, Seyyidü'l-Mürselîn ve Hâtemü'n-Nebiyîn efendimiz hazretlerinin dördüncü atasıdır. Vâlideleri Ervâ bint Küreyz bin Reb'â bin Habîb bin Abdîşems olup büyük vâlidesi Fahr-i Kâinât efendimizin ammesi⁸⁶ bulunan Beyzâ bint Abdilmuttalib'dir. Âm-ı Fil'den altı sene sonra mehd-ârâ-yı âlem-i vücûd olup yâr-ı gâr-ı şefîk hazretleri Ebû Bekir es-Sıddîk radiyallahu anhın delalet ve irşadıyla İslâm-ı ezelisini izhar etmişlerdir.

Zât-ı sûtûde-sıfâtları vücûh ve a'yân-ı Kureyş'ten âdâb-ı hasene ve ahlâk-ı müstahsene ile mevsûf, mahbûbü'l-kulûb, cûd u atâ ile mâruf olup aşere-i mübeşşerenin üçüncüsü olduğu gibi makâm-ı celîl-i hilâfete ehl-i şûrâ tarafından intihâb edilen ashâb-ı kirâmın dahi üçüncüsüdür. Menba-ı ilm ü hayâ olan cenâb-ı Osman bin Affân hazretleri ammisî⁸⁷ Hakem bin Ebi'l-Âs ile diğêrleri tarafından görmüş olduğu renc ü ıztırâbın hadd-i gâyete varması ve üzerine ba'demâ hakkında her ne suretle işkence vukû bulsa beyhûde olacağı ve kendisi serden geçip dîn-i mübîn-i Muhammedî'den vazgeçmeyeceğini ammisine suret-i kat'iyede

⁸³ İbnü'l-Esîr el-Cezerî, *Üsdü'l-ğâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*, thk. Ali Muhammed Muavviz-Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1994), 3/462.

⁸⁴ Hz. Ömer'in hilâfet süresi hicrî 13-23 yılları arasında olmak üzere 10 yıldır. Metinde sehven 16 sene yazılmış olmalıdır. (nşr)

⁸⁵ *Ceride-i Sûfiyye*, 3/77 (19 Kanûnievvel 1329/3 Safer 1332), 306-307.

⁸⁶ Hala.

⁸⁷ Amca.

beyan eylemiş ve en sonra cânib-i risâlet-penâhî'den istihsâl eyledikleri müsâade üzerine zevce-i muhteremeleri Rukiyye radiyallahu anhâ ile Habeş'e hicret buyurmuşlardır.

Kavm-i Kureyş'ten gördükleri eza ve cefaya tahammül edemeyerek oraya hicreti ictinab eden ashâb-ı güzîn hazarâtından birtakımıyla muahharan Medine-i Münevvere'ye gelerek esfâr-ı mukaddese-i Nebeviyye'nin ekserinde hazır bulunmuşlardır.

Servetlerinin kısm-ı küllisini fî sebîlillah bezl ü fedâ etmiş olduklarından bu gibi hidemât-ı mebrûreleri mahzûziyet-i cenâb-ı risâlet-penâhî'yi mûcib olmuş ve haklarında “لکل نبي رفيق في الجنة ورفيقي فيها عثمان”⁸⁸ ve “انا منك وانت مني”⁸⁹ misillü şerefli hadis-i şerifler sâdır olarak kadr u şânları i'lâ buyurulmuştur.

Ol câmiu'l-Kur'ân hazretleri huffâz-ı kurrâdan olup Kur'ân-ı Kerim'i bi-tarîkı'l-arz server-i âlem efendimiz hazretlerinden ahz u telakkî etmişlerdir. Bazı ashâb-ı kirâm vakt-i saâdette Kur'ân-ı Kerim'i deriler, tahtalar, kemikler üzerine yazarlar idi. İbn-i Mes'ûd, Übey bin Ka'b, Zeyd bin Sâbit gibi tamamen Kur'ân-ı Kerim'i yazıp cem' edenler dahi vardı ve zaman-ı saâdet-nişan-ı Hazret-i Fahr-i dü-cihânda pek çok olup sair nâsa tâlim-i Kur'ân ederler idi. Fakat içlerinden dördü; İbn-i Mes'ûd, Ebû Huzeyfe'nin âzâtlısı Sâlim, Übey bin Ka'b, Muâz bin Cebel hazarâtı, sairlerinden ziyade şöhret bulmuşlardı. İşte bu vechile Kur'ân-ı Kerim zaman-ı peygamberîde tamamıyla hıfzedilmiş ve yazılmış idi fakat bir yere cem' olunmamış idi. Hazret-i Ebû Bekir es-Sıddîk radiyallahu anhu'nun eyyâm-ı hilâfetine vukû bulan Yemâme muhârebesinde huffâz-ı kurrâdan çoğunun şehit olmaları üzerine Kur'ân-ı Kerim'in hep bir yere cem'i hususu Hazret-i Ömer tarafından huzûr-ı halifeye arz olunmakla hazret-i halife bu hizmet-i mukaddesenin ifâsını fukahâ-yı ashâbdan Ali bin Ebî Tâlib, Zeyd bin Sâbit hazretlerine emrettiler. Onlar da sair kurrâ-i ashâbın ictimâıyla Kur'ân-ı Kerim'i tamamıyla sahîfe sahîfe yazıp cem' ederek Hazret-i Sıddîk'a tevdi ettiler. Cenâb-ı Sıddîk irtihâl edinceye kadar nezd-i âlilerinde mahfuz kalıp sonra Ömer el-Fârûk hazretlerine ve onun irtihâlinde kendi kerîmeleri, zevcât-ı tâhirât-ı hazret-i risâlet-penâhî'den bulunan Hafsa radiyallahu anhâya bi'l-intikal mevki-i tâzimde mahfuz kalmış idi. Bu Suhuf-ı Şerife'de sûreler sırasıyla tertip olunmayıp her sûre yalnız başına bir kitap idi. Huzeyfe bin el-Yemân radiyallahu anhu hazretleri mârifetiyle fetholunan Irak ve Şâm cihetlerinde tamam nüsha olarak Kur'ân-ı Kerim olmadığından Kur'ân-ı Azîm'in sûret-i edâsı hakkında ihtilâf ve münâzaât vukûa geliyordu. Keyfiyet Emîrî'l-Mü'minîn Osman bin Affân hazretlerine arz ve ifâde olundukta Hazret-i halife dahi her yerde merci' ve me'haz olmak üzere bir mushaf tertibini re'yi edip Hazret-i Ali'yi ve sair-i ashâb-ı kirâmı cem' ile bu re'yi onlara söyledi onlar da kabul eyledi. Onun üzerine Hazret-i Osman radiyallahu anhu

⁸⁸ “Ben sendenim, sen de bendensin!” Tirmizî, “Menâkıb”, 71 (No. 3719). Bu ifadeyi Allah Rasûlü'nün Hz. Ali başta olmak üzere bazı sahâbîler için kullandığını kaynaklarda görmekteyiz. Rivâyetlerde ismen göremesek de bu sözü Peygamber Efendimiz'in Hz. Osman için de kullanmış olması muhtemeldir. Müellifin naklinin bu bağlamda anlaşılması gerektiği kanaatindeyiz. (nşr)

⁸⁹ “Her peygamberin cennette bir refiki vardır. Benim cennetteki refikim de Osman'dır.” Tirmizî, “Menâkıb”, 60 (No. 3698). (nşr)

Hazret-i Hafsa nezdinde mahfuz olan Suhuf-ı Mutahhareyi celb ile onlardan Kureyş kırâati üzere Mushaf-ı Şerif yazmak için Zeyd bin Sâbit, Übey bin Ka'b el-Ensârî ile Abdullah bin Zübeyr, Sa'd bin el-Âs, Abdullah bin el-Hâris bin Hişâm el-Kureşî radiyallahü anhüm hazarâtını memur ettiler. Bunlardan bazıları okuyup bazıları yazarak îfâ-yı memûriyyete sa'y ü ikdâm ile esah kavlı olmak üzere dört Mushaf-ı Şerif yazdılar.

Bu Mesâhif-i Şerife'den birini Kûfe'ye, birini Şâm'a, birini Basra'ya gönderdiler ve birini dahi cümlesine muktedâ bih olmak üzere Medine-i Münevvere'de alıkoydular ve bu Mushaf-ı Şerif'e "Mushaf-ı İmâm" dediler. Mekke-i Mükerrreme'ye ve Yemen'e ve Bahreyn vilayetine dahi birer Mushaf-ı Şerif gönderildiği mervî ise de Yemen ile Bahreyn vilayetine gönderildiği rivâyeti zayıftır.

Bilâd-ı mezkûrede olan kurrâ-i kirâmın ekseri gönderilen Mushaf-ı Şerife'deki resm üzere ahz-ı kırâat etmişlerdir.

Osman bin Affân radiyallahu anh hazretleri işbu hizmet-i mukaddeselerinden dolayı "Câmiu'l-Kur'ân" namıyla şöhret-şîâr-ı âfâk oldular.

Ebü'l-Esved ed-Düelî, Ebû Meryem Zirr bin Hubeys bin Habâşetü'l-Esedî, Ebû Hâşim el-Muğîre bin Şihâb el-Mahzûmî, Ebû Abdirrahman Ubeydullah es-Sülemî gibi zevât-ı âlfiye de kırâati sâhib-i tercüme hazretlerinden ahz eylemişlerdir.

Osman bin Affân radiyallahu anhü'l-Mennân hazretleri on bir sene on bir ay yirmi iki gün icrâ-yı hilâfetle otuz beşinci sene-i hicriyesi Zilhicce'sinin yirmi ikinci günü 83 yaşında olduğu ve hane-i saâdetlerinde Kur'ân tilâvetiyle meşgul bulunduğu hâlde rütbe-i şehâdete nâil olarak "Cennetü'l-Bakî" denmekle mâruf makbere-i şerifede defîn-i hâk-i itirnak edilmiştir.

Sonuç

Döneminin önde gelen biyografi yazarlarından Hocazâde Ahmed Hilmi'nin *Ceride-i Sûfiyye*'de ilm-i kırâate dair telif ettiği yazı dizisi yedi makaleden müteşekkildir. Söz konusu yazılarda genel olarak tevâtür, kırâat-ı seb'a ve aşere, kırâat imamlarının biyografileri, resmü'l-mushaf gibi kırâat ilminin temel konuları ele alınmıştır. Kur'ân'ın cem' ve istinâh sürecini hazırlayan âmiller, bu faaliyetlerde rol alan sahâbîler; Medine, Mekke, Kûfe, Basra, Şâm gibi istinsâh sonrası Mushaf gönderilen beldeler, Kur'ân eğitim-öğretim faaliyetlerini yürüten sahâbe, tâbiîn ve tebe-i tâbiîn kurrâ hakkında malumat aktarılmıştır. Bir bakıma Kur'ân tarihinin özeti niteliği arz eden çalışma, kırâat ilmine mukaddime mahiyetindedir.

"İlm-i Vücûh-ı Kırâatın Hulâsa-ı Târifi ile Târîhçesi" başlığıyla yazılara giriş yapan müellifin kırâat literatürü açısından birtakım malumat aktardığı gözlemlenirse de verilen bilgiler oldukça yüzeysel kalmıştır. Kırâat ilminin Osmanlı dönemindeki gelişim sürecini detayıyla veren Hocazâde Ahmed Hilmi gerek İstanbul'da gerekse tüm Osmanlı coğrafyasında tedris faaliyetleri etrafında ortaya çıkan ya da geliş(tiril)en metotlara yer vermiştir. Kırâat ilminin tahsilinde kullanılan gelen yöntemlere ve bu metotlar olmaksızın gerçekleştirilecek bir eğitim

sürecinin yanlışlığına vurgu yapmıştır. Zira kırâat ilminin bir fem-i muhsinden ve belli metotlarla ahzedilmesinin lüzumu ehline malumdur. Bu durumun altını çizen müellife göre Hz. Peygamber'e muttasıl senetle ulaşan bir silsilede yer almayan kimse itibara alınamaz. Öte yandan "ilm-i şerif" diye tavsif edilen ilm-i kırâatin diğer ilimlerle mukayese edilemeyeceği ehline malumdur. Zira bir rehber ihtiyaç duyulmaksızın yazılı kaynaklardan tahsil edilebilen diğer ilimler; resm-i hat, tilâvet ve edâ itibarıyla kendine özgü birtakım kuralları bulunan ve bir fem-i muhsinden ahzedilmeye muhtaç olan kırâat ilmiyle bir tutulamaz.

Müellif, gerek Osmanlı sultanlarının gerekse ulemâsının kırâat sahasına oldukça ehemmiyet atfettiğini ancak son zamanlarda bu ilme olan rağbetin günden güne azaldığını üzüntüyle müşahede etmektedir. Bu durumdan ötürü tahsili farz-ı kifâye olan kırâat ilmi sebebiyle Müslümanların günahkâr olacağını dile getirmektedir. Yazı dizisini kaleme almaya sevk eden asıl amil olan bu durumun ortadan kaldırılması adına yetkili mercilere birtakım önerilerde bulunan Hocaîade Ahmed Hilmi kendine düşen sorumluluğu bu sayede yerine getirmiştir.

Kaynakça | References

- Hocazâde Ahmed Hilmi. *Hadîkatü'l-Evliyâ: Silsile-i Meşâyih-i Nakşibendiyye*. İstanbul: y.y., 1318.
- Hocazâde Ahmed Hilmi. *Ziyâret-i Evliyâ*. İstanbul: Cihan Kütüphanesi Matbaası, 1325/1907.
- İbnü'l-Esîr el-Cezerî. *Üsdü'l-ğâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*. Thk. Ali Muhammed Muavviz-Âdil Ahmed Abdülmevcûd. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- İDP, İslamcı Dergiler Projesi. "Ceride-i Sûfiyye". Erişim 15 Haziran 2023. <http://katalog.idp.org.tr/dergiler/8/ceride-i-sufiyye>.
- Kara, Mustafa. "Ceride-i Sûfiyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/410. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Kara, Mustafa. "Hocazâde Ahmed Hilmi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/207. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Kaşıkçı, Atilla. *Bütün Yönleriyle Ceride-i Sûfiyye: İnceleme-Dizin*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1994.
- Levend, Agha Sırrı vd. "Hocazade Ahmed Hilmi". *Türk Ansiklopedisi*. 1/259. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1946.
- Mardin, Ebül'ulâ. *Huzur Dersleri*. Nşr. İsmet Sungurbey. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1966.
- Onursoy, Sibel. "Türkiye'de Medya". *Medya ve İletişim*. Ed. Halil İbrahim Gürcan. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2012. 137-162.
- Özel, Mustafa. "Son Dönem Osmanlı Tefsir Tarihinden Bazı Portreler II". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (2002), 109-148.
- Öztürk, Mahmut. "Sebilürreşâd Mecmuası'nın Çanakkale Savaşları Münasebetiyle İzlediği Yayın Politikası: Tefsir Yazıları". *Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu Elazığ-19-21 Ekim 2016*. 1/379-412. Yay. Haz. Merve Uğur. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2018.
- Rıhtım, Mehmet. "Yahyâ-yı Şirvânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/264-266. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Sezgin, Hazım vd. *Her Yönüyle Kemaliye (Eğîn)*. İstanbul: Kemaliye Kaymakamlığı Köylere Hizmet Götürme Birliği Yayınları, 1996.
- Şahin, Erdoğan. *Erzincan Tarihi*. Erzincan: Erzincan Hayra Hizmet ve Dayanışma Vakfı Yayınları, 1987.
- Şen, Ercan. "II. Meşrutiyet Dönemi ve Sonrasında Yayınlanan Bazı Dergilerde Kur'ân ve Tefsirle İlgili Çalışmalar". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 9/18 (2011), 491-518.
- Tayşi, M. Serhan. "Hocazâde Ahmed Hilmi Efendi". *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*. Ed. Ali Ural. 299-300. İstanbul: Sebat Yayınları, 1996.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre. *Sünen*. Thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1996.
- Ulusoy, Ömer Mehmet. "Sirât-ı Müstakim ve Sebilü'r-Reşâd Dergilerinde Kur'ân Tarihi ve Kıraate Yaklaşım". *Rize İlahiyat Dergisi* 24 (2023), 209-227.
- Vassâf, Hüseyin. *Sefîne-i Evliyâ*. Haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006.